

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra českého jazyka a literatury

Studijní program: 2. stupeň

Kombinace: Český jazyk – německý jazyk

TÉMA VENKOVA, PŘÍRODY A SELSTVÍ V
PRÓZÁCH JOSEFA KNAPA, VÁCLAVA PROKÚPKA
A FRANTIŠKA KŘELINY

COUNTRY LANDSCAPE AND PEASANTRY IN THE
FICTION OF JOSEF KNAP, VÁCLAV PROKÚPEK,
FRANTIŠEK KŘELINA

DIE THEMEN LAND, NATUR UND BAUERNTUM IN
DEN PROSAWERKEN VON JOSEF KNAP, VÁCLAV
PROKÚPEK UND FRANTIŠEK KŘELINA

Diplomová práce: 05-FP-KCL-030

Autor:

Kateřina ZEMÁNKOVÁ

Podpis:

.....

Adresa:

Bystřice 30

507 23, Libáň

Vedoucí práce: PhDr. Eva Štědroňová, CSc.

Konzultant:

Počet

stran	Slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
83		8		25	

V Liberci dne: 14. 5. 2007

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum

Podpis

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla velmi poděkovat vedoucí diplomové práce PhDr. Evě Štědroňové, CSc. za cenné rady, připomínky a komentáře, které doprovázely vypracování mé práce. Dále děkuji paní Dr. Evě Bílkové za zapůjčení materiálů a v neposlední řadě patří mé poděkování všem, kteří se svou činností snaží v povědomí veřejnosti oživit pozapomenutý literární směr ruralismu.

Resumé

Předložená práce sleduje, jakým způsobem je v ruralistických prózách Josefa Knapa, Františka Křeliny a Václava Prokūpka ztvárněno téma venkova, přírody a selství. V prvních dvou kapitolách je pozornost zaměřena na vysvětlení pojmu ruralismus, na postihu vzniku a vývoje tohoto literárního směru, na charakteristiku literární revue Sever a východ, a dále na život a tvorbu vybraných autorů. V hlavní části se diplomová práce pokouší na základě interpretace a analýzy (tematika, postavy, časoprostor,...) vybraných děl doložit přítomnost společných prvků, které tvoří těžiště ruralistické prózy. Rozsáhlou analýzu uzavírá shrnutí nejdůležitějších rysů charakterizujících ruralismus.

Summary

This work analyses, which style, method did Josef Knap, František Křelina and Václav Prokūpek choose to interpret the theme concerning country live, landscape and peasantry.

The first two chapters are focused on explanation of the term “ruralismus“, what’s the origin and further development of this particular literary movement. In addition of this the first two chapters also deal with the description of the literary revue Sever a východ and few authors which were partly participating on that revue.

The main part of my diploma thesis concerns the common and shared items (names, characters, time and space, ...) which constitute the basis of the czech rural prose. In conclusion the work states the most important features of the czech rural movement.

Zusammenfassung

Die vorgelegte Arbeit verfolgt auf welche Art und Weise die Themen Land, Natur und Bauerntum in den Prosawerken von Josef Knap, František Křelina und Václav Prokůpek gestaltet sind. In den ersten zwei Kapiteln wird die Aufmerksamkeit auf die Erklärung des Begriffes Ruralismus gerichtet, es folgen Zusammenfassung der Entrstehung und Entwicklung dieser Literaturströmung, auf die Charakteristik der Literaturrevue Sever a východ und auf das Leben und Werk der ausgewählten Autoren wird eingegangen. In dem Hauptteil der Diplomarbeit wird es versucht, durch Interpretation und Analyse (Thematik, Figuren, Raumzeit,...) der ausgewählten Werke, die Präsenz der gemeinsamen Elemente zu belegen, die den Schwerpunkt der ruralistischen Prosa bilden. Die umfangreiche Analyse schließt mit einer Zusammenfassung der wichtigsten Hauptmerkmale des Ruralismus.

OBSAH

ÚVOD	8
1. RURALISMUS	9
1.1. VZNIK A VÝVOJ RURALISMU U NÁS.....	10
1.2. RURALISMUS A LITERÁRNÍ REVUE SEVER A VÝCHOD.....	13
2. VYBRANÍ PŘEDSTAVITELÉ RURALISMU	17
2.1. ŽIVOT A DÍLO JOSEFA KNAPA.....	17
2.2. ŽIVOT A DÍLO FRANTIŠKA KŘELINY.....	19
2.3. ŽIVOT A DÍLO VÁCLAVA PROKÚPKA.....	21
3. TEMATIKA	23
3.1. MOTIVY.....	26
4. POETIKA POSTAV	34
4.1. JMÉNO.....	37
4.2. Kladné a záporné postavy.....	41
4.3. VZTAHY NĚMCŮ A ČECHŮ V PŘEDVÁLEČNÉM OBDOBÍ.....	45
4.4. VZTAH ČLOVĚKA A KONĚ.....	51
5. ČAS A PROSTOR	55
5.1. ZTVÁRNĚNÍ KRAJINY.....	61
5.2. OBRAZ PODKARPATSKÉ RUSI V ROMÁNU PUSZTA.....	63
6. DĚJ	65
7. KOMPOZICE	68
7.1. TITULY.....	72
8. NARATIVNÍ PROMLUVY	74
9. CHARAKTERISTICKÉ RYSY RURALISTICKÉ TVORBY JOSEFA KNAPA, FRANTIŠKA KŘELINY A VÁCLAVA PROKÚPKA	78
ZÁVĚR	81
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	82

ÚVOD

K volbě tvorby ruralistických spisovatelů jako tématu diplomové práce mě vedla skutečnost, že i přes významný literární odkaz těchto autorů jim doposud nebyla věnována dostatečná pozornost. Výjimku tvoří pouze konference s názvem *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví*, která se uskutečnila v dubnu 2005 v Sedmihorkách.

Tvorba sledovaných spisovatelů spadá do meziválečného období. V české literatuře je výjimečná především volbou tematiky, zároveň ale i jejím zpracováním. Ve své diplomové práci chci upozornit na tato specifika ruralistické tvorby a ukázat, že tvorba těchto autorů je neprávem v české literatuře upozaděna.

Výchozím materiálem pro analýzu jsou romány Josefa Knapa (*Cizinec, Puszta*), Františka Křeliny (*Hlas na poušti, Hubená léta, Puklý chrám, Bábel*) a Václava Prokūpka (*Baba*).

První kapitola se zabývá pojmem „ruralismus“ a vývojem ruralismu jako literárního směru na našem území. Dále je věnována pozornost ruralistické revue *Sever a východ*. Ve druhé kapitole se věnuji vybraným ruralistickým spisovatelům a jejich tvorbě. Ve zbývajících kapitolách je věnována pozornost především **tematice, postavám, ději, kompozici, času a prostoru**. Součástí práce jsou rovněž podkapitoly, které se věnují problematice **vztahu Němců a Čechů v předválečném období i vztahu člověka a koně**. Příznačné znaky próz jsou doloženy názornými ukázkami. V deváté kapitole jsem se pokusila shrnout charakteristické rysy tvorby jednotlivých autorů.

1 RURALISMUS

Pojem *ruralismus* pochází z latinského slova *ruralis*, což lze volně přeložit jako „venkovský“. Heslo *ruralismus* zavedl do literární teorie A. Matula, aby tak umožnil různým spisovatelům, které spojuje téma venkova, přírody a selství, přiřadit se ke konkrétnímu literárnímu směru.

Ruralismus vznikl v meziválečném období. Jako literární hnutí se nikdy významněji neprosadil. V padesátých letech byli jeho přední představitelé neprávem vězněni. Jejich tvorba byla zakázána a zkonfiskována. V šedesátých letech byli rehabilitováni, avšak *ruralismus* jako literární směr byl i v období normalizace velmi zatracován. Tvorba jednotlivých autorů se začala pozvolna dostávat do obecnějšího povědomí až v devadesátých letech dvacátého století.

Cílem ruralistických spisovatelů je zprostředkovat čtenáři literaturu, která se týká venkova, přírody a selství. Autoři rozpracovali téma vztahu venkovských hrdinů k městu, vyzdvihovali morální hodnoty prostých lidí, zabývali se problematikou přizpůsobení se jedince novému kraji.

Za hlavní představitele českého ruralistického hnutí jsou považováni spisovatelé z Českého ráje: Josef Knap, František Křelina, Jan Knob a Václav Prokůpek. I přestože pocházeli ze stejného kraje a spojoval je společný program, vyznačuje se každý z nich svým osobitým stylem.

Josef Knap prohlašoval, že se neuchýlili k tomuto literárnímu směru kvůli svému vesnickému původu, jak by se mohlo zdát, ale především proto, že se nechal inspirovat tvorbou předchozích spisovatelů píšících o venkově, o tradici a českém sedlákovi.

K utváření *ruralismu* přispěly texty otištěné v literární revue *Sever a východ* a programové sborníky *Básníci selství*, *Tváří k vesnici*, *Literatura české půdy*. Ruralistická literární díla vycházela v edicích *Sever a východ*, *Hlasy země* (viz *Ruralismus a literární revue Sever a východ*).

1.1 VZNIK A VÝVOJ RURALISMU U NÁS

Próza s venkovskou tematikou se vyznačuje tradicí, trvající řadu století. Selství se objevuje v českém písemnictví jako jedna z nejzákladnějších látek celé slovesné tvorby. Venkovem se inspirovali spisovatelé různých literárních směrů (romantismus, realismus, naturalismus, impresionismus aj.) a především ruralisté.

Již několik pokolení autorů opěvuje rolníka, vyznává lásku k bohu, k vlasti, vysvětluje podstatu selství, obrací se k půdě. Mezi nejvýznamnější spisovatele zabývající se venkovskou a přírodní tematikou patří mimo jiné Božena Němcová, Svatopluk Čech, Karolína Světlá, Vítězslav Hálek, Jan Herben, Josef Holeček, bratři Mrštíkovi, Teréza Nováková, Gabriela Preissová, Karel Václav Rais, Karel Josef Šlejhar, Josef Václav Sládek nebo Jaroslav Vrchlický.

Selství se projevuje kladným vztahem sedláka k půdě, k národu, k rodině, vyznačuje se hlubokou náboženskou vírou. Jeho kořeny sahají do dob, kdy se člověk usadil a stal se sedlákem. Počátky selství souvisejí se vznikem vesnic, s obděláváním půdy a chovem dobytka. Ze zkušeností, které si předávali sedláci mezi sebou nebo z generace na generaci, vznikaly základy selské tradice, nejen zemědělské, ale i kulturní, sociální, mravní a náboženské.

Za významného představitele selského myšlení je považován Tomáš ze Štítného. Vzorem jeho filozofie se stala jihočeská selská rodina, s ní spojený společenský řád a víra v boha. Též Petr Chelčický našel ideál v sedlákovi a jeho myšlení.

Rozkvět selské kultury je patrný rovněž za dob humanismu a renesance. Obrozenští spisovatelé viděli osud české půdy jako záruku existence českého národa a selství chápali jako vlastenectví. Lásky k půdě je spojována s láskou k bohu. Pokud se bude sedlák řídit zákonitostmi přírody, bude se mu v životě dařit, v opačném případě ho bůh potrestá.

V romantismu sedlák vytváří ideál národní tvořivosti a moudrosti, a je tak pojímán jako nejušlechtlejší představitel národa. Romantičtí spisovatelé byli

zastánci tvrzení, že jen autor žijící na venkově může vytvořit plnohodnotné věrohodné dílo odrážející život na vesnici, avšak právě literární tvorba z dob romantismu podává převážně idealizovaný obraz dobové vesnice. Za nejvýznamnější dílo se „zárodky“ ruralismu lze považovat prózu *Babička* od Boženy Němcové. Záměrem autorky bylo prezentovat dobré vlastnosti prostých obyvatel a poukázat na jejich harmonický život na venkově konfrontovaný s životem panské společnosti na zámku. Božena Němcová se snažila (podobně jako J. K. Tyl) sblížit venkovský lid se šlechtou. Spisovatelé z pozdějšího období, u kterých se objevovaly prvky ruralismu, kladli tyto dva odlišné světy do protikladu a navíc zdůrazňovali, že sedlák bez šlechty může existovat, ale šlechta bez sedláka nikoliv.

Většina autorů nechce vystačit pouze s obrazem vesnice a s ní spojenými pracemi na poli, ale snaží se vytvořit ideové koncepce.

Vítězslav Hálek ve své tvorbě zdůrazňoval hluboký vztah k přírodě. V prózách se autor zabýval převážně problematikou vztahů mezi lidmi, mezi rodiči a dětmi (výměnkářská otázka) žijícími na venkově.

Nejvýznamnější romány Karoliny Světlé se odehrávají v Podještědí, v kraji, kterým se později nechal inspirovat i sám ruralista František Křelina a který této významné autorce věnoval knihu *Puklý chrám*. Hrdinové v románech Karoliny Světlé řeší konflikt mezi láskou a mravní povinností, přičemž vítězí vždy odpovědnost.

Josef Václav Sládek se vyznával z lásky k venkovu ve svých básních, které oslavovaly přírodu a selství (sbírky *Selské písně; České znělky*). Postava rolníka se stává symbolem národa a jeho odolnosti.

Karel Josef Šlejhar poukazuje ve své naturalisticko expresionistické tvorbě na propojenost osudů člověka a přírody (člověk- zvíře; člověk – strom; aj.).

Karel Václav Rais se zabýval, podobně jako Hálek, výměnkářskou otázkou, nastínil problematiku sociálních poměrů na vesnici, vyzdvihuje morální zásady jedince, podává obraz dobového venkova. V románu *Pantáta Bezoušek* kritizuje městskou společnost a poukazuje na neschopnost soužití venkovského člověka s městem. Městským životem znechucený hrdina Pantáta Bezoušek se opět stává šťastným, když od neznámého oráče přebírá pluh.

Podle J. Holečka sedlák tvoří základ národa a společnosti, vyznačuje se svou moudrostí, je národně uvědomělý. Předáváním majetku z generace na generaci je vyjádřena nesmrtelnost rodu a zaručuje se tak dodržování rodových tradic. Ačkoli práce na poli není nikterak jednoduchá, člověk se nevzdává, protože cítí, že je článkem řetězce, který spojuje minulost s budoucností. Příkladem Holečkových úvah je jeho román *Naši*, který velmi ovlivnil ruralistickou tvorbu. Oslava sedláka v tomto románu pramení především z přirozeného soužití člověka s přírodou, se kterou je v každodenním kontaktu. Přes ní vnímá boha, považovaného za stvořitele, ke kterému se musí rolník chovat pokorně, aby na něj neseslal zkázu. Sedlák je v románu prezentován jako člověk zdravý, silný, zbožný a rozhodný.

Během první světové války se k půdě obracejí autoři jako Antonín Sova ve sbírce *Zpěvy domova* nebo Karel Toman ve sbírce *Měsíce*.

Za zakladatele ruralismu jako literárního směru jsou pokládáni autoři pocházející z Českého ráje: Josef Knap, Jan Knob, František Křelina a Václav Prokůpek. Ti se sdružovali kolem revue *Sever a východ* (viz *Ruralismus a literární revue Sever a východ*).

Později se k ruralismu přihlásili i další spisovatelé (J. Čarek, J. Koudelák, Z. Rón aj.), kteří v duchu tohoto programu tvořili. V roce 1932 vyšel sborník *Básníci selství*, který uspořádal Josef Knap. O čtyři roky později vydal Jan Čarek též sborník *Tváří k vesnici*. Ruralistická díla vycházela od roku 1935 v edici *Hlasy země*.

Po roce 1948 se ruralisté museli literárně odmlčet. Spolu s katolicky orientovanými autory byli odsouzeni ve vykonstruovaných procesech k několika rokům vězení. Plně rehabilitováni byli až v šedesátých letech. Ale v době normalizace se o nich nikde nedočteme. Ruralisté vymizeli z povědomí lidí, z čítanek i učebnic. O „spisovatelích nejen Českého ráje“ se pozvolna začíná mluvit až po revoluci. Zde však narážíme na další problém. Protože se jedná o průměrnou literaturu, na pultech dnešních knihkupectví ani v antikvariátech se s touto tvorbou takřka nesetkáme.

1.2 RURALISMUS A LITERÁRNÍ REVUE SEVER A VÝCHOD

První číslo časopisu *Sever a východ* se na stáncích objevilo v březnu 1925. Na vzniku revue se pod vedením Josefa Knapa podíleli František Křelina, Jan Knob a Václav Prokúpek. Spisovatelé periodikum uvedli těmito slovy: „*Časopis Sever a východ vychází v Turnově a chce tisknout v první řadě básníky, kteří mají určitý vztah k českému severovýchodu. Mýlil by se však, kdo by se domníval, že nová revue má být krajinským měsíčníkem. Vítáme každou kladnou básnickou a kritickou spolupráci z kterýchkoli končin... Kritické měřítko bude přísné, takže Sever a východ, v němž budou spolupracovati nejvážnější naše umělecké osobnosti, bude jednak reprezentačním*

*Sever a východ*⁰⁰¹

obrazem českého slovesného umění přítomnosti, jednak tribunou vážného, cílevědomého, kladného úsilí básnického, jež chce býti hrází proti bezduchému napodobování a formalitnímu hračkářství, jaké zachvátilo uměleckou Evropu.“¹
Jako úvodní báseň byla vybrána *Balada rodácká* od Fráni Šrámka, neboť právě Fráňa Šrámek se svými vitalistickými básněmi představoval velký vzor pro ruralistické spisovatele.

V úvaze *K severovýchodu* seznámil Josef Knap veřejnost s cíli revue *Sever a východ*. Tato stať se stala výchozí pro ruralismus jako literární směr. Revue *Sever a východ* vycházela měsíčně po dobu šesti let mimo velkých prázdnin, takže se během roku objevilo celkem deset čísel. Jeden výtisk stál 4Kč. V časopisu byla zastoupena poezie, próza, dále dramatické ukázky a kritické články. Součástí časopisu byly ilustrace sémanticky zaměřené na venkovský život a přírodní scenérie od Maxe Švabinského, Václava Špály a dalších.

¹ Sever a východ, I/1, s. 2

⁰⁰¹ zdroj obrázku: : <http://www.pekar.kozakov.cz/konference/ruralismus.pdf>

Na stránkách *Severu a východu* se formoval nejen ruralismus, ale společně sem přispívali představitelé různých literárních směrů i názorů, které, třeba jen v některých dílech, spojuje téma venkova a kteří zdůrazňují vztah k rodné půdě, k vesnici jako jediné jistotě, selskému rodu, k tradicím. I přesto, že časopis redigovali Knap, Křelina, Knob a Prokůpek, jejich texty nikdy nepřevažovaly nad příspěvky ostatních. Rozhodli se publikovat různé autory nehledě na politickou příslušnost a různorodost literárních směrů, a tak si můžeme povšimnout, že mezi jinými zde otiskovali práce Marie Majerové, Karla Tomana, Lva Blatného, Viktora Dyka, Konstantina Biebla, Boženy Benešové, Otokara Fischera, Zdeňka Róna, Františka Langera nebo Jaroslava Hilberta. Pozornost je věnována také slovenské literatuře. Otiskují se zde úryvky ruské, skandinávské a německy psané literatury.

Za tři roky působení v redakci časopisu *Sever a východ* uvedl František Křelina některé své básně a i zlomek z prózy *Hlas kořenů*. Byly zde zveřejněny jak básnické, tak i prozaické počátky Jana Knoba (např. *Smršť*). Václav Prokůpek zde mimo jiné představil několik ukázek z *Baby*, ze zdařilého románu se zvířecím hrdinou. Velmi často do periodika přispíval poezií ze svého rodného kraje Jan Čarek. Z Knapovy tvorby se v měsíčníku objevily pouze dvě prozaické a jedna dramatická ukázka a báseň *Podzim*. Autor přispíval především svými kritickými statěmi.

Josef Hora se v *Tvorbě* o ruralismu a o revue *Sever a východ* vyjádřil následovně: „*Podívejte se na tu literaturu, která vzniká na okraji agrární strany a jež je jí, nebo jejím nakladatelstvím přetiskována, a uvidíte hned, že v praxi vypadá útok na protitradiční umění jako ochrana a pěstění kdejakého šmejdu... Pročítáme-li Knapův časopis Sever a východ, najdeme v něm prózy i básně dobré i špatné od spisovatelů starších i mladších, ale „tradice“ je tu spíše v navazování na staré slohy, než v úsilí pronikat „k pramenům“ nebo „ke kořenům“. Mladá generace lyrická, kterou tu Knap tak houževnatě tiskne, je z většiny hotové smetí a nejhodnotnější příspěvky Severu a východu jsou z pera nejrůznějších spisovatelů starší generace...“²*

² Šimůnek, Jaroslav. *Ruralisté Českého ráje*. Sobotka: Knihovnička Českého ráje 1993, s. 14

Tato kritika se však netýkala redaktorů *Severu a východu*. Vzhledem k tomu, že jejich tvorba nebyla nikterak obsáhlá a jejich díla nikterak výjimečná, nikdy se ruralismus jako literární proud výrazně neprosadil. Díky revue se však přesně formulovaly požadavky tohoto literárního směru.

Roku 1930 bylo vydávání časopisu z finančních důvodů zastaveno. Josef Knap napsal v posledním čísle doslov: „*Sever a východ končí šestý ročník – snad poslední. V nepříznivé době, která přeje nejvýš ještě reklamním literárním zpravodajům, nikoli však revuím, bránil svůj život poměrně dlouho. Vzdálen pražského kulturního ústředí, neměl na různých ustlání, nicméně za šest let svého trvání vykonal dosti plně poslání, k němuž byl od začátku povolán: přispívati ke krystalizaci tvůrčích snah v mladém našem poválečném životě. Za dobrý zvuk, který revue měla u nás i v zahraničním tisku, děkuje redaktorům, kteří do ní přispívali, ať kritickými projevy, básněmi nebo prózou. Zatím tedy přestává Sever a východ vycházeti, snad na čas, snad navždy.*

Josef Knap³

V roce 1926 byla založena stejnojmenná edice, ve které během pěti let vyšlo přes čtyřicet výtisků. Vycházely v ní i první ruralistické knihy.

Sice přestal vycházet literární časopis, Josef Knap ovšem programově smýšlel dál. Už v roce 1932 vydal sborník *Básníci selství*. Tato publikace obsahovala čtrnáct medailonků autorů, kteří se v dané době věnovali ve své tvorbě vesnici. Mezi jinými zde najdeme jména jako A.C. Nor, Josef Koudelák, Antonín Matula, František Křelina, Jan Knob, Václav Prokůpek nebo Jan Čep, a to i přesto, že se Jan Čep věnoval převážně křesťansky orientované literatuře a necítil se být ruralistou!

Od roku 1935 vycházela ruralistická tvorba v edici *Hlasy země*.

V roce 1936 vyšel nejvýznamnější ruralistický sborník *Tváří k vesnici*, který redigoval nejvýznamnější ruralistický básník Jan Čarek. Napsal též prolog, v němž prohlásil, že ruralisty jsou pouze ti, kdo „*ve svých srdcích zůstávají věrni vesnici a zemi*“.⁴ Zdůraznil, že jednotlivé spisovatele spojuje jejich vesnický původ. Tento sborník se skládal ze tří částí. První obsahovala literární práce,

³ Sever a východ VI, s. 10

⁴ Šimůnek, Jaroslav. *Ruralisté Českého ráje*. Sobotka: Knihovnička Českého ráje 1993, s. 20

druhá pojednávala o vztahu českého písemnictví k půdě a třetí seznamovala veřejnost se zahraniční literaturou, která se též věnovala venkovské tematice.

2 VYBRANÍ PŘEDSTAVITELÉ RURALISMU

2.1 ŽIVOT A DÍLO JOSEFA KNAPA

Josef Knap se narodil 28. července 1900 v Podůlší. Po maturitě na gymnáziu v nedalekém Jičíně studoval dějiny moderních literatur v Praze, poslední dva semestry dokončil v Bratislavě. V roce 1924 získal doktorát za disertační práci o Jaroslavu Hilbertovi. V letech 1925 až 1951 působil v divadelním oddělení Národního muzea.

Josef Knap⁰⁰²

Josef Knap se řadil k předním představitelům ruralismu. V letech 1925 až 1930 působil jako redaktor literární revue *Sever a východ*, která vycházela v Turnově. Mnoho let se angažoval v redakci časopisu *Venkov*. Byl členem různých literárních organizací. Rád cestoval. Navštívil mimo jiné Rakousko, Německo, Švýcarsko, Francii.

V letech 1951 až 1955 byl z politických důvodů vězněn.

Josef Knap byl zatčen ve své pracovně v Národním muzeu 23.srpna 1951 a odsouzen k procesu s katolickými intelektuály na jedenáct let. V odůvodnění rozsudku 4.července 1952, vyneseno v Brně, čteme: „Obviněný Josef Knap pochází z rodiny středního rolníka. Po doktorátu na filozofické fakultě se stal úředníkem Národního muzea. Publicistickou činností se orientoval na bývalé agrárníky a jeho romány se pohybují v rámci maloměšičáckých a agrárních názorů. Byl vydavatel i některých revuí, které zpočátku propagovaly tzv. regionalismus a pak přešly na ruralismus, o jehož významu byla již řeč u obviněného Prokúška...“⁵

Po propuštění se nesměl vrátit ke svému původnímu povolání, proto pracoval jako dělník a zabýval se dějinami divadelních společností i samotnými

⁵ Rotrekl, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. Brno: Blok 1993, s. 76

⁰⁰² zdroj obrázku: http://mesta.obce.cz/soubory/5954/pod_branou_web.pdf

divadelními osobnostmi. Od roku 1956 externě pracoval v literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze. Úplné rehabilitace se dočkal až v roce 1967.

Zajímal se o literaturu severských zemí. Roku 1969 přijal pozvání do Norska, kde převzal medaili sv. Olava za zásluhy o severskou literaturu. Toto ocenění mu udělil sám norský král Olav V.

Zemřel 13. prosince 1973 v Praze.

Literární tvorba

Ve svých knihách se zaměřil na život venkovských lidí. Ve dvaadvaceti letech debutoval románem *Ztracené jaro*. Napsal povídkovou knihu *Píseň na samotě*, ve které popisuje citový vztah člověka k rodné zemi, román *Réva na zdi*, románové pásmo *Muži a hory*, kde líčí život lidí z vesnice na Slovensku, povídky *Zaváté šlépěje*, *Vysoké jarní nebe*, román *Cizinec*, knihu o osmi povídkách *Polní kytice*, román *Pusztá*, povídky *Dívčí hlas*, *Trojlistek*, román *Věno* a román *Vzdálená země*. V roce 1970 vychází sbírka próz *Čas kopřiv, jež může být klíčem k celé tvorbě spisovatele podivuhodně čistého, hledajícího vlastně od začátku vysvětlení tajemství sepětí člověka vesnického a jeho rodné půdy s celým mravním dosahem tohoto pojmu*.⁶

Josef Knap působil též jako literární kritik. Z jeho prací bych chtěla především zmínit esej *Alej srdcí*, kde se pokusil utřídit válečnou poezii, monografii *Fráňa Šrámek*, sborník statí *Básníci selství*, soubor literárních studií *Literatura české půdy* a poutavě psanou práci o českých kočovných divadelních společnostech *Umělcové na pouti*.

⁶ Rotrekl, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. Brno: Blok 1993, s. 77

2.2 ŽIVOT A DÍLO FRANTIŠKA KŘELINY

František Křelina se narodil 26. července roku 1903 v Podhradí. Vystudoval učitelský ústav v Jičíně. Po studiu působil na různých školách.

Od poloviny 20. let se vedle učení věnoval literatuře. Spoluvytvářel literární revue *Sever a východ*, jako kritik a fejetonista pravidelně přispíval do deníku *Venkov*⁷. Již v roce 1927 však musel ukončit svou redakční práci s literární revuí, neboť byl učitelským povoláním v nedaleké Vyskři velmi zaneprázdněn a od kulturního života v Turnově izolován.

*František Křelina*⁰⁰³

V letech 1929 až 1938 pracoval jako učitel v Českém Dubu. Poté odešel do Prahy, kde se i nadále věnoval učitelskému povolání. V roce 1951 mu byl zabaven veškerý majetek a spolu se skupinou katolických spisovatelů byl odsouzen a devět let vězněn. Z této doby se zachovalo mnoho překrásných dopisů mezi Františkem Křelinou a jeho ženou plných básní a vzpomínek na mládí. Zcela rehabilitován byl až v roce 1967. Po návratu z věznice se k učení už nevrátil. Pracoval jako dělník v pražském stavebním podniku. V penzi se pak věnoval úpravám starších próz a nové literární próze. Zemřel 25. října 1976 v Praze, avšak pohřben je, jako ostatní ruralisté, ve svém rodném kraji – v Českém ráji nedaleko Jičína.

Literární tvorba

Svou literární dráhu zahájil psaním veršů. Od roku 1922 přispíval svými básněmi do různých časopisů. Jeho tvorba vycházela nejvíce v časopisech *Venkov*, kam psal své povídky, básně i referáty, a *Sever a východ*. Knižně

⁷ ústřední deník republikánské strany

⁰⁰³ zdroj obrázku: CD-ROM *Literatura – Maturita v kostce*

vychází nejprve jeho poezie. Básně jsou sdruženy do tří sbírek *Půlnoční svítání*, *Předjitřní tma* a *Plaché světlo*. Poté se František Křelina věnuje už jen próze.

Léta, která strávil jako učitel v Českém Dubě a Letařovicích, ho inspirovala k napsání několika próz. Mezi jeho „podještědskou“ tvorbu řadíme povídky *Hlas kořenů*, *Jalovčí stráně*, romány *Hubená léta*, *Puklý chrám*, *Bábel*, *Soud nad Bábelem*.

Děj románu *Hlas na poušti* se odehrává v Českém ráji, v kraji, kde František Křelina vyrůstal.

Z dob nacistické okupace pocházejí povídky *Klíče království*, *Dcera královská, blahoslavená Anežka Česká* a román *Amarú, syn hadí*.

Z prózy, která vznikla po návratu Františka Křeliny z vězení, již vymizely všechny stopy po ruralismu. V tomto tvůrčím období se autor zaměřil převážně na konfrontaci základních mravních hodnot se zlem a nenávistí doby. V novele *Má přítelkyně Dora* zachycuje prožitky z kriminálu a vyloučení na okraj společnosti. *Zednické povídky* se odehrávají v období, kdy autor pracoval jako zedník. Prózou *Každý své břímě* spisovatel zdůrazňuje důležitost křesťanství v běžném životě lidí.

Pro děti napsal František Křelina román *Na březích Botiče*, knihu o dobrodružných klukovských výpravách *Z bukového dřeva*, povídkovou knihu *Zmijí dědek*, román o československých odbojářích a důstojnících *Můj otec kapitán* a román o mužském pojetí výchovy dítěte *Cesta do Aiginy*.

2.3 ŽIVOT A DÍLO VÁCLAVA PROKŮPKA

Václav Prokůpek se narodil 11.července 1902 v Dolním Lochově u Jičína. Po maturitě na reálce v Nové Pace studoval pět semestrů obor pojistné techniky v Praze. V letech 1925 až 1927 společně s Josefem Knapem, Janem Knobem a Františkem Křelinou redigoval ruralistický časopis *Sever a východ*.

Václav Prokůpek⁰⁰⁴

Od roku 1928 pracoval jako kulturní redaktor deníku *Venkov*. Za svůj život podnikl několik cest do zahraničí (Švédsko, Norsko, Dánsko, Rakousko, Itálie a další). Koncem třicátých let se přestěhoval do Brna, kde pracoval jako žurnalista deníku *Svoboda*. V roce 1948 byl vyloučen ze Syndikátu českých spisovatelů. Za okupace se snažil podporovat rodiny postižených autorů.

V 1951 byl Václav Prokůpek odsouzen⁸ spolu s ostatními ruralisty v procesu s katolickými spisovateli k 22 rokům vězení. Jeho rodina se musela odstěhovat do pohraničí. Protože zůstala bez prostředků, byla nucena se spolehnout na pomoc známých. Václava Prokůpka propustili těžce nemocného v roce 1964. Deset let na to, 22. května 1974, zemřel v Praze.

Literární tvorba

Václav Prokůpek hledal inspiraci pro své prózy v rodném kraji Českého ráje. V románech *Přes věky*, *Ve stínu hor* a povídkových souborech *Esa a Bůh*, *Kamarádi* píše o úpadku selského rodu a o boji člověka s přírodními živly.

⁸ Jednalo se o zcela vykonstruovaný proces se skupinou, složenou především z literátů. Již v návrhu na zatčení stálo, že obžalovaní prováděli aktivní protistátní činnost členstvím v ilegální organizaci, zúčastňovali se ilegálních schůzek a byli přítomni slučování ilegálních organizací katolických a agrárnických intelektuálů v Brně. Celá obžaloba tuhými formulacemi postavila obviněné před vylhaný příběh, stali se pouhými figurkami v nelidské a nesmyslné hře. (*Ruralismus, jeho kořeny a dědictví*; s.105)

⁰⁰⁴ zdroj obrázku: Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998

Vzhledem k velkému výskytu naturalistických prvků je některými kritiky považován za pokračovatele J. K. Šlejhara.

Námětem pro Prokůpkovy prózy se stali koně, kterým se věnuje především v románu *Baba* a v knize pro mládež *Naše hříbátka*.

Román *Marie* vypráví o venkovské dívce, která se rozhodla studovat ve městě, ale po čase se zklamaná velkoměstskými poměry vrací zpátky do rodné vesnice. V románu *Zakryto slzami* se Prokůpek zaměřil na sedláka, který je odhodlán obětovat majetek za záchranu nemocné ženy. V románu *Ztracená země* líčí postavení obyvatel po pozemkové reformě na Hlučínsku ve třicátých letech dvacátého století. Období hospodářské krize se věnuje i v románu *Nebe nad námi*, kde popisuje návrat malíře na Jičínsko. V románu *Žitný dvojklas* se sedlák snaží svou trpělivostí, poctivostí a pracovitostí překonat utrpení a neštěstí, které postihuje rod.

3 TEMATIKA

Než se začneme podrobněji zabývat tematikou, ujasníme si rozdíl mezi **motivem a tématem**. Motiv je vysvětlován jako nejmenší stavební prvek literárního díla. Seskupováním jednotlivých motivů se utváří téma díla. V případě, že toto téma vystihuje základní myšlenku uměleckého díla, jedná se o **téma hlavní**. Dále rozlišujeme **témata dílčí** (vedlejší), která hlavní téma upřesňují, doplňují a rozvíjejí.

Ruralistickou tvorbu lze označit za **monotematickou**, neboť hlavním tématem je ztvárnění selského života na venkově, láska k rodnému kraji, práce na poli, předávání a dodržování dlouholetých tradic, rozpor mezi městem a vesnicí a uctívání mravních a náboženských hodnot. V prózách *Pushta* a *Cizinec* je to pak sžívání se s novým krajem.

Centrem veškerého dění se v románech stává rodný kraj, vesnická chalupa, venkov, kde tráví většina protagonistů celý život. Ti z hrdinů, co se vydají do světa (většinou na studia nebo za prací), se po čase vrací zpátky, aby přišli na to, že „všude dobře, doma nejlépe“.

Velmi často je v románech zobrazeno **téma těžkého života na venkově**, spojeného s tvrdou prací na statku, na poli nebo v lese, života ovlivňovaného přírodními podmínkami (sucho, mráz, sníh, déšť), rázem krajiny (srázy, podhorská krajina, močálovitá oblast) aj. *Už léta sjíždějí každé ráno v těchto roklinatých panských lesích a dobývají si v nich chléb, neboť je nestačí uživit kamenitá horská políčka.*⁹

Životní styl hlavních hrdinů je ztvárněn pomocí různých tematických prvků. Vypravěč zdůrazňuje, že hrdina je součástí přírody a že dochází k vzájemnému ovlivňování. Půda je očima rolníka viděna jako jistota rodu zajišťující zdroj obživy. Ve vzhledu obydlí (panství, chalupa, statek), ve stravování (loupané brambory, mléko, chléb) i v oblečení se zrcadlí životní úroveň jednotlivých hrdinů. Vypravěč zdůrazňuje, že v souvislosti s těžkým životním údělem

⁹ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 174

obyčejných lidí se upevňují mezilidské vztahy i vztah protagonistů ke zvířatům. Postavy jsou smířeny se svým osudem. Jejich činy jsou považovány za každodenní drobná hrdinství. V ukázce z románu *Baba* vypravěč popisuje těžkou práci kladařů a jejich pomocníků - koní. *Když se kláda při prvním zabrání Hahájově nepohnula, Smrž stočil valacha napříč, pokoušel se kládou trhnout vpravo. Marně. Zkusili tah doleva. Něco prasklo. Haháj padl na kolena; hbitě vstal, zabral. Řetězy zaskřípaly. Nic. Ted' Matěj Smrž svinul otěže, zavěsil je valachovi na špici chomoutu. Bič odložil. Přinesl dlouhý sochor, ten vzepřel o nejbližší pařez a snažil se sochozem vyprostit kládu ze spleti ostatních.*

„Hahááá, haháááá,“ zahulákal jako na lesy a Haháj se obořil do chomoutu, zabral, hřeby podkov škrábly o kámen, zazněl cinkot a zajiskřil chvost jisker; kůň zafuněl, znova zabral, trhl kládou a spleť kmenů konečně povolila.¹⁰

U všech ruralistických spisovatelů se okrajově setkáváme s tématem **vykořeněnosti a srůstání s novým prostředím**. Nejvíce tato tematika zaujala Josefa Knapa, který se danému tématu věnoval hned v několika románech. Zatímco v *Cizinci* se autor soustředí na tragický osud jednotlivce neschopného sžít se s novým krajem, v románu *Pusztá* toto téma rozpracoval na skupinu protagonistů pocházejících z různých oblastí, které spojovala vidina nového a snad i lepšího života daleko od domova. *Morávek, Vytlačil, Ivanin, Malina... a kolik ještě, mohl by jmenovat jednoho po druhém. A vůbec ta jména... dotkneš se jednoho a rozezvučují se všechna a pod každým zní kus jiného osudu, dohromady a zvlášť, jak je to sesbíráno odevšud a všelijak a svedlo do této pospolitosti čpící novotou.¹¹*

S hlavním tématem vykořeněnosti a srůstání s novým prostředím souvisí vedlejší téma **srovnávání různých krajů**. V tomto porovnání jsou exponovány **motivy zaostalosti, překážek v neúspěšném hospodaření, dále motivy zoufalství a naděje**. V románu *Pusztá* jsou dalšími prostředky komparace teplotní rozdíly způsobené odlišnými klimatickými podmínkami, zaostalost ve vědě a technice, v mechanizaci (využití koně místo traktoru), opožděný přísun informací ze světa (starý deník), špatný stav pozemních komunikací (prašné silnice,

¹⁰ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 178

¹¹ Knap, Josef. *Pusztá*. Praha: Novina 1938, s. 14

vzdálenost osady od vlakového spojení), náboženské rozdíly. Vypravěč upozorňuje na nemožnost pěstování plodin, na které byli protagonisté zvyklí z domova.

V dílech se objevuje hned několik **překážek v úspěšném hospodaření**. Rolníci se potýkají nejen s nepřízní počasí (sucho, nadměrné deště) a špatnou kvalitou půdy (kamenitá zem, jíl), která jim nedovoluje mít takové výnosy jako v oblastech s černozemí, ale i s různými chorobami a škůdci, kvůli nimž odumírá většina plodin. V *Pusztě* dále vypravěč zmiňuje problémy přistěhovalců spojené s prodejem obilí za nízké výkupní ceny.

Za hlavní téma románu *Bábel* je považován **vztah mezi Němci a Čechy v předválečném období** (podrobněji viz *Vztahy Němců a Čechů v předválečném období*).

Hlavní téma románu *Baba* pojednává o **vztahu koně a člověka** (podrobněji viz *Vztah člověka a koně*).

Vzhled horského stavení¹²

¹² zdroj obrázku: www.ceskevylety.cz

3.1 MOTIVY

Základním prostředkem rozvoje syžetu je tedy motiv. Mezi základní motivy sledovaných děl patří motivy hledání, snu, plodnosti, zoufalství, smrti, nenaplněné touhy zemřít a dalších. Tyto motivy rozvíjejí jednotlivé tematické linie.

Motiv hledání se vyskytuje v různé míře ve všech románech. V próze *Hlas na poušti* se dokonce nejedná pouze o motiv, ale o hlavní téma utvářené leitmotivem knihy. Hrdinové jednotlivých příběhů hledají odpověď na filozofické otázky, zamýšlejí se nad smyslem života (*Bábel*, *Puklý chrám*). Jindy hledají hmotný předmět nebo živé bytosti (*Baba*, *Puszta*). V románu *Bábel* pátrají postavy v knihách. V prózách *Hlas na poušti* a *Puklý chrám* se hrdinové vydávají na pouť za poznáním. Za všechny zmíním postavu starosty *Tvrzníka* (*Puklý chrám*), který se několik týdnů před svou smrtí vydává na putování. Nejprve si koupí provaz, protože se chce v zoufalství oběsit, avšak na své pouti spatří tři znamení, která ho navedou na „správnou cestu“. Putování za ukončením života se tak vzápětí mění na pouť za poznáním smyslu života. Hrdina se vrací *všecek očištěn a naplněn nějakým slavným tichem: už není nic, táto, co by mě od vás vzdalovalo, odhodil jsem mrzký provaz, o němž jsem se domníval, že uzavře tuto mou cestu. I tomuto znamení jsem porozuměl: nemohu utéci od života, dostal jsem jej, abych žil. Žítí je víc než zemřítí. Můj čas je jediný můj skutečný statek, jež mohu proměňovati, ale je můj a nikoli z mé vůle, ale z vůle jiné: (...) Spánembohem jsem došel, tak mi řekl stařeček v hlubokém lese, spánembohem odejdu v pokoji: mám žítí a nikoli zemřítí, mám se zřící všeho, abych všecko získal, i kdybych se měl zřící sama sebe, svých zvyků svých špatností, svých rozumů.*¹³

V knihách je silně zastoupen **motiv smrti**, někdy se vyskytující v úvahách protagonistů o smyslu života a smrti. Nedá se jednoznačně říci, že smrt je

¹³ Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 215

považována za něco negativního nebo naopak pozitivního. Jednou je smrt ztvárněna pouze jako přirozený fyzický zánik, jindy jako dokonalé završení života a možná počátek něčeho nového.

Vedle přirozené smrti se v románech objevuje i smrt dobrovolná a nedobrovolná, přičemž **motiv nedobrovolné smrti** (dopravní nehoda, smrtelný úraz, zákeřná nemoc, vyčerpanost, utonutí aj.) je v románech silně zastoupen. V románu *Pusztá* smrt **slabších jedinců** (dětí a učitelů) dokresluje krutý život v cizím kraji.

V Hlasu na poušti smrt symbolizuje **trest za špatné jednání**. *Měl z té cesty smrt – kniha ho uštvala docela, kniha, jediné svědectví zlého, jediné svědectví zla.*¹⁴

Za dobrovolnou smrt je považována **sebevražda**, v níž hrdinové vidí únik před realitou (nechtěné početí, černé svědomí), nebo jen **motiv nenaplněné touhy zemřít**, kdy uvažování o sebevraždě předchází pocit zoufalství, hanby. Hlavní představitelka románu *Hubená léta* v zoufalství uvažuje o sebevraždě oběšením, neboť otěhotněla s mužem, který o ni ani o počaté dítě nejeví zájem. Před tímto činem ji však zachrání její budoucí manžel.

Hlavní hrdina románu *Cizinec* se nedokáže smířit s potupou, že byl vězněn, a rozhodne se ukončit svůj život zastřelením. Rána do hlavy se mu však nezdaří a jeho následné poškození mozku se stává motivem pro další vývoj děje v druhé části knihy. *Na okraji příkopu udělal to ukvapeně, jak dělával mnohé jiné věci. Tak tento výstřel neznamenal závěr, nýbrž prostředek jeho historie. Neboť naneštěstí nezamířil tak dobře, aby konec nastal v témže okamžiku. Stiskl spoušť a rána ho srazila do bezvědomí.*¹⁵

Smrt jako pouto mezi lidmi je zdařile ztvárněna v románu *Pusztá*. *Snopek pokrčil rameny. Teď to v něm začínalo být jaksi složitější, chodit po těchto půdách a myslet na ně. Držel ho ve spárech nebyvalý stesk, hlavně teď v podzimu. Už konečně odejít z této cizí, široké země. Ale současně hrob Janův ho s ní zvolna*

¹⁴ Křelina, František. *Hlas na poušti*. Praha: Novina 1939, s. 103

¹⁵ Knap, Josef. *Cizinec*. Praha: Československý spisovatel 1967, s. 67

svazoval, nebo co to bylo, už to teď byla jakoby jiná půda než dosud. Jan začínal být jako neviditelný svorník mezi ní a jím. Už to byla obydlená půda.¹⁶

V *Puklém chrámu* je v souvislosti s motivem smrti popisován **pohřeb** tří postav. V první části vypravěč poukazuje na intrikánství a pokrytectví městských obyvatel při rozsáhlých přípravách a honosném pohřbu žebráka. Funus vyzní jako parodie tradičního rozloučení plného emocí. Podruhé se vypravěč jen stroze zmiňuje o pohřbu měšťana (starosty *Tvrzníka*). V následující ukázce je třetí pohřeb líčen jako obřad, při kterém se s čistou lidskou duší selského hospodáře loučí i příroda kolem. Vyjádření smutku přírody lze chápat jako stesk nad tím, že zemřel nadějný hospodář v době, kdy většina mladých lidí opovrhne venkovským životem a stěhuje se do měst. *Byl právě nejkrásnější čas jarní a kosové i špačci na větvích se zrovna zpropadají, jak zpívají, snad se země loučila jejich zpěvem s tím, jež milovala pro sladkou náruč ruky teprv tvrdnoucí. Byl červen, země obrůstala tisícovým tvorstvem a stlala své květy na poslední cestu svému mládenci, v němž se jí zalíbilo...* Vypravěč zdůrazňuje stesk nad ztrátou budoucího sedláka zvoláním *...– roňte nad ním slzy i vy, jarní větrové!*¹⁷

Jen zřídka je smrt považována jako **boží nespravedlnost**. V *Puklém chrámu* otec uvažuje nad smrtí svého syna. Táže se, zda to tak Bůh chtěl. Rozhodl se, že zničí všechny náboženské symboly. *Vy myslíte, dědku Floriáne, že to byla vůle boží? Bůh! Spunktoval-li vskutku On tuhle tupost, pak rozbijí kříž na domovním stavení, nechci s ním mít ani za nehet, nechci vidět jeho znamení na tomto kozlenském dědictví...*¹⁸

V románech *Bábel* a *Puszta* je s motivem smrti spojen vznik hřbitova. V *Bábelovi* postavy dokonce uvažují nad postavením krematoria.

Ve všech románech se vyskytuje **motiv zoufalství**, projevuje se však různě. Hrdinové chtějí spáchat, nebo spáchají sebevraždu (*Hubená léta*, *Puszta*, *Cizinec*, *Puklý chrám*, *Puszta*), vydávají se na pout' (*Puklý chrám*, *Bábel*, *Hlas na poušti*). V *Pusztě* se protagonisté prostřednictvím alkoholu snaží utopit žal a zapomenout

¹⁶ Knap, Josef. *Puszta*. Praha: Novina 1938, s. 207

¹⁷ Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 177

¹⁸ Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 122

na krutou realitu. Pokaždé však hrdinové vystřízliví a vracejí se zpět, aby pokračovali v trápení, jehož jsou částečně sami strůjci. Přes všechno zoufalství však začínají pomalu srůstat s krajinou a tvrdí, že do rodného kraje by se už nevrátili. Jinak tomu je v případě hlavního hrdiny románu *Cizinec*. I přes všechno úsilí hlavní hrdina nedosáhl vytyčených cílů, ztratil ženu a zůstal v kraji, ve kterém se i po letech cítí jako „cizinec“. Motiv zoufalství je zde vystupňován do té míry, že dochází ke ztrátě vlastní identity, všech vztahů a vazeb s okolím.

Protikladným motivem zoufalství je **naděje**. I přes všechno trápení hrdinové doufají ve smysluplnost činů sloužících jako odkaz pro nadcházející generace. Ve svém úsilí postavy vidí naději na lepší život. *„Tohle, co my tu teď děláme, potřebuje čas, aby se uleželo. Jablka taky nejíš rovnou ze stromu a s tímhle to je zrovna tak. Na jednotlivé věci se jednou zapomene a bude tu zkrátka vesnice s rovnými řadami stavení.“*¹⁹

Za povšimnutí též stojí **motiv snu**. Sny protagonistů v prózách *Baba, Bábel* a *Cizinec* **předznamenávají neštěstí** (smrt, válku). V románu *Cizinec* obava před naplněním snů o postižených dětech zapříčiní potrat a následně smrt hlavní hrdinky. *V potrháných vláknech spánku se jí zjevovaly tváře jejích skutečných dětí – ukazovalo se, na co tajně myslívá ve dne. Bylo to jako u nich na dvoře, snad pršelo, zůstalo tam plno kaluží. V kaluži leželo dítě a svíjelo se, obličejem do vody. Chce mu přiskočit na pomoc, ale nohy má jako neživé, nemůže z místa. Pohni se přece, slyší odněkud mužův hlas, pospěš, dokud se neutopí. Nemohu, odpovídá mu, a čím to je dítě? No naše, slyší zas Václavův hlas, naše přece, to, jak má padoucnici.*²⁰

Náboženské motivy tvoří významný prvek ruralistické tvorby. Víra v „Pánaboha“ je pro vesnický lid samozřejmostí. Hrdinové se zamýšlí nad jeho existencí a věří, že vše smyslové je podřízeno Bohu, který je základním předpokladem veškerého bytí, prostupuje a harmonizuje vše na zemi. Postavy se

¹⁹ Knap, Josef. *Puszta*. Praha: Novina 1938, s. 124

²⁰ Knap, Josef. *Cizinec*. Praha: Československý spisovatel 1965, s. 127

cítí být božími služebníky. V románu *Pushta* si hrdinové uvědomují existenci rozdílných náboženství, způsobujících náboženské neshody mezi lidmi ve vesnici.

V literárních dílech se setkáváme s různými náboženskými předměty (kříž, zvon), stavbami (chrám, kostel), poutními místy spojenými s náboženskými poutěmi. Pout' je pro vesnický lid mimořádnou událostí. Postavy zanechají práce na poli, obléknou si sváteční šaty a vydají se do kostela na mši. Prostory kostela symbolizují posvátné místo, neboť uvnitř hrdinové pociťují absolutní blízkost k Bohu. Například v románu *Cizinec* je popsána bohoslužba v kostele na vrcholu kopce Tábor nedaleko Jičína, kam se lidé každoročně vydávají, aby projevíli Panně Marii svou přízeň. *Z otevřených dveří nabitého chrámu bylo slyšet vážné tóny varhan. Tam uvnitř byla vzývána zázračná Královna nebes, Panna Maria tábořská, lidi se dobývali do její blahodárné blízkosti, a když naplnili kostel do posledního místa, ve svátečních šatech s pachem starých almar, tísnili se ještě venku u dveří jako roj včel kolem královny. Zpěv zněl a vůně kadidla pomalu jako nejlehčí dým vyprchávala ven...*²¹

Postavy ovšem nejsou oddány Bohu jen v kostele nebo na poutních místech. Jeho přítomnost pociťují všude, a tak se modlí a doufají, že se jim za jejich věrnost odmění a bude chránit jejich úrodu i je samotné při každodenní obtížné práci.

V románu *Puklý chrám* vypravěč upozorňuje na úpadek městské společnosti spojený s **odklonem od duchovních hodnot**, který vrcholí lhostejností postav k staletému chátrajícímu chrámu. V následující ukázce je barvitě zachycen neblahý stav stavby. *Dnes stojí chrám nad Prosečí div ne jako zřícenina, jako nalomený střelec, jehož léta čnějí do prázdna jiných věků než do času, v němž kvetl a plodil. Jeho věž, která se jistě měla zdvíhati výše k nebesům (...) vypadá vskutku, jako by se hrbila, jako by se sesedala a přimykala ke gruntům z těžkého kamene. Na čelní straně nad portálem má také šrám od hlavy až k patě, puklinu, která ji rozpolcuje jako rána od roubení střechy k obloukům dveřní klenby a odtud podle kvádrů až do hloubi základů. Tato puklina ji zasáhla také v levém okně, to*

²¹ Knap, Josef. *Cizinec*. Praha: Československý spisovatel 1965, s. 21

*se dívá k chlumům na východní straně, i připadá, že čas ťal přes oko a oslepil tuto nahrbenou trosku, chtě snad její ránu přikrytí milosrdnou slepotou.*²²

Motivu **plodnosti** je v ruralistických knihách věnován poměrně velký prostor. Já se však zaměřím na ty motivy, které jsou z hlediska vývoje děje nejvýznamnější. Početí dítěte je na vesnici považováno za nutnost. **Touha po zachování rodu** souvisí s možností předávání tradice a zkušenosti z generace na generaci. Myšlenka na potomka jako na dědice provází hrdiny prázdným dnem, protože svůj majetek vidí jako odkaz pro další pokolení. Člověk se stává pouze součástí řetězce, jehož počátek leckdy spadá do dob i před několika stovkami let.

*Tehdy když Dily roubil ze tří stran alejemi, když na nich štěpy vysazoval, nemyslel jenom na otce a na Pavlínu, ale těšil se na vlastní děti. „Já sázím, ale moje děti budou česat,“ myslil si při té výsadbě.*²³

Na těhotenství je nahlíženo z několika pohledů. V *Babě* protagonisté **po dítěti touží**, ale žena **nemůže otěhotnět**, a tak jsou odhodláni konat i nesmyslné činy, kterých by se za normálních okolností nikdy nedopustili (prodej koně, chirurgický zákrok), neboť si uvědomují, že jejich práce má smysl pouze tehdy, pokud v jejich úsilí budou pokračovat jejich potomci. *Ten přičinlivý, pilný, šetrný a moudrý chalupník Kodeš, z něhož si i sedláci mohli brát příklad, zde stojí jako dítě, je nerozhodný a opět myslí na děti. Rodí se v něm veliké rouhání. „Jestli mi žehnáš, můj Bože, na tak falešném místě...“ není s to dokončit svou myšlenku. „Jestli to má být za děti,“ zpěčuje se Kodeš vyslovit tu děsivou záměnu. „Jestli to tak míníš, můj Bože?“*

*A v duchu padlo to těžké rozhodnutí. Prodá.*²⁴

Na straně druhé ženské hrdinky **otěhotní**, ale z různých důvodů si nechají dítě vzít (*Puklý chrám, Cizinec*).

²² Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 11

²³ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 95

²⁴ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 110

Některé z nich se **nedokáží s těhotenstvím smířit** a rozhodnou se pro sebevraždu, jako v případě učitelky *Livorové* v *Puzstě*. V románu *Hubená léta* zabráni sebevraždě hlavní představitelky její budoucí manžel.

Z obav před narozením postiženého dítěte se protagonistka *Jitka (Cizinec)* rozhodne pro potrat, avšak po neodborném zákroku žena umírá na otravu krve.

O potratu se dočítáme i v románu *Puklý chrám*. Těhotenství je v tomto případě popisováno jako **kariérní překážka**. Nositelka negativních vlastností městských obyvatel *Anny* si myslí, že by kvůli dítěti musela omezit styk s městskou společností a že by si těhotenstvím „zničila postavu“. Přestože její manžel (syn venkovského sedláka) po potomkovi touží, *Anny* se rozhodne pro potrat. Před dalším početím se chrání antikoncepcí.

V některých románech se vyskytuje **motiv ohně**. U Františka Křeliny realisticky viděný požár symbolizuje jiný, vyšší děj. V popředí sice zůstává hmatatelná skutečnost, v pozadí však vystupuje scéna, která je mnohem hrozivější. V *Bábelovi* v den „rakouského anšlusu“ vzplane od rozbité lucerny hospodářství protagonisty *Jakuba Bábelu*. Tento požár však lze též symbolicky chápat jako předzvěst druhé světové války. V *Hlasu na poušti* František Křelina vklíní *dějství mezi dvojí symbolický požár, když Hauzr znásilňuje Boženu, hoří její rodné stavení, statek jejího otce Tomáše. A když si Holajovi postavili svou prkennou boudu na Vovčáckém kopci, lehne popelem Vlkův domek na Shúrách, v němž našel Holaj kdysi oběšenou Boženu; tím jakoby chtěl říci Křelina, minulost je úplně zhlazena, začíná se z gruntu nový život. Takto symbolicky vnějškově odstavuje se u Křeliny život.*²⁵

V románu *Pusztu* od Josefa Knapa se s požárem setkáváme pouze jednou. Požár stodoly je v této próze součástí sporu mezi dvěma postavami.

V jednotlivých románech má významné postavení **motiv knihy**, neboť nejen statky a polnosti, ale i **knihy** tvoří odkaz pro nadcházející generace. Většinou se

²⁵ Šalda, František Xaver. *Hubená léta*. Šaldův Zápiskník. 8. 1935/1936. Praha: Český spisovatel 1994, s. 187

jedná o bibli. O knihách si postavy vyprávějí různé příběhy a vyzdvihují hrdinství předků, kteří se snažili uchránit posvátné knihy před zabavením nebo zničením. V *Hlasu na poušti* tvoří **knihy a její hledání** leitmotiv díla.

V *Puklém chrámu* rod *Antošů* zapisuje do knihy již čtyři sta let narození, svatby a pohřby. „*Něco jsem pro tebe opatroval, hochu,*“ řekl pomalu i slavnostně dědek *Florián*. *Nese v obou rukou starou bibli, která se u nich dědila v rodě, Písmo, v němž čítává, pokládaje prsty ve znamení otců. Otevřel ji na prvních stánkách a položil ji na stůl. Tady zapisují v pokoleních narození, svatby, smrt. Tři Antošové se sklonili a dívají se na kostrbaté zápisy, jejichž jména slýchávali, i na ta, která se nedotkla jejich sluchu. Dědek Florián tam před nedávnem zapsal smrt vnuka Prokopa.*²⁶

V *Pusztě* je motivem knihy **kronika**, kterou protagonisté sepisují, aby zaznamenali vývoj v cizím kraji i pro další generace.

²⁶ Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 378

4 POETIKA POSTAV

Postava je základní tematická kategorie. Prostřednictvím **přímé** i **nepřímé** (situační) **charakteristiky** si utváříme obraz o jednotlivých postavách. Původcem přímé charakteristiky je v ruralistických románech převážně vypravěč, vyskytuje se však i hodnocení jiných postav: „*Tak zřítit koně dovede jen on, ukrutník! Necita!*“²⁷ či hrdiny samého. Nepřímá charakteristika vychází z perspektivy postavy, z jejího jednání a promluvy v určité situaci. Pro názornost uvádím ukázkou z románu *Puklý chrám*, kde se jedná o nepřímou charakteristiku chování záporného hrdiny Čiháka. *Nachytil jsem ho na Vojtíška a mám ho v hrsti, já zkrátka vím, na jaký lep chytati hejly! (...), „Mám tu ještě podpis, bratře,“ sáhl najednou do kapsy a vytáhl do houstnoucího šera směnku – „je to taková formalita, ale musí to být, co si máme počít!“ řekl se svou hazardností, tónem familierním i ledabylým, jen on sám ví, jak mu koudel hoří pod tou strojenou ledabylostí.*²⁸

Charakterizace postav se zakládá na komentáři vypravěče, stanovisku druhých postav, vnější a vnitřní charakteristice postav.

Významnou roli při charakterizaci postav hraje **vnější charakteristika** postav (vnější podoba, jednání, promluva). Vnější rysy postavy jsou nezávislé na jejich vnitřních (duševních) vlastnostech. Vnější charakteristika může plně nahrazovat **charakteristiku vnitřní** (myšlenky, představy hrdinů).

V románech se vyskytují i takové postavy, které se projevují pouze svými činy, a nikoli svým myšlením (např. *žebrák Vojtíšek, hrbáček, pán*). O jejich životě nás informují vypravěč nebo jiné postavy fiktivního světa. S vnější charakteristikou souvisí i **popis**. V románech jde o tzv. objektivizovaný popis.

V ruralistických románech vystupují **fiktivní, přirozené postavy** (postava sedláka aj.), jejichž chování a vlastnosti sice odpovídají lidským protějškům v aktuálním světě, ne však konkrétnímu jedinci. Dominantními literárními

²⁷ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 150

²⁸ Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 35

postavami jednotlivých románů jsou převážně obyčejní venkovští lidé. Setkáváme se však i s městským obyvatelstvem a jen okrajově s cikány. Pouze v románu *Baba* je ústřední postavou zvíře.

Pro postavy románu *Bábel* hledal autor inspiraci v reálném životě. Postavu *Jakuba Bábela* seskládal z různých lidí. Inspiroval se i románem *Nemodlenec* od Karoliny Světlé. Ze školy, kde učil, znal dívku jménem *Irmgard*. V doslovu o ní píše, že *byla v některé české rodině na handlu. Usměvavá, s copem, zvánali jsme ji dokonce k nám, k dětem, bylo radost poslouchat její chromou češtinu.*²⁹

V ději vystupují **hlavní** a **vedlejší** (epizodní) **postavy**. Hlavní postava (hrdina, protagonista) může být jen jedna (*Hlas na poušti, Baba, Cizinec*), což někdy naznačuje i samotný název knihy (*Baba, Cizinec*), nebo se jich vyskytuje i více (*Puklý chrám, Bábel, Hubená léta*). Důležitost jednotlivých hrdinů se v průběhu děje může měnit (*Puklý chrám*). Pro podještědskou prózu Františka Křeliny je typické, že románový prostor zalidňují téměř do nepřehlednosti postavy více či méně významné. Vzniká tak jakýsi složitý obraz lidských osudů navzájem spjatých „pomnichovskou“ situací.

V románu *Puzsta* neexistuje ústřední hrdina celého příběhu, ale jedná se o tzv. **kolektivního hrdinu**, který je tvořen postavami sedláků a chalupníků různých národností.

V románech se vystupují postavy **kladné** i **záporné**. I této problematice se budeme blíže věnovat, a to v podkapitole *Kladné a záporné postavy*.

Románové postavy ruralistických spisovatelů většinou postrádají psychologickou analýzu, avšak jejich základní charakteristické rysy jsou patrné ze vzájemných vztahů, z obvyklé každodenní činnosti, z jednání a chování v daných situacích. Podle hloubky propracování rozlišujeme postavy **plošné** a **plastické**. **Plošné postavy**, v průběhu děje se nevyvíjející, jsou v jednotlivých románech hojně zastoupeny (např. *hrbáček, pán, žebrák Vojtíšek, Habenicht* aj.). **Plastickým postavám** v ději odpovídají hrdinové *Buchar, Tvrzník, Jakub Bábel, Václav Antoš, Irmgard* aj.

²⁹ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 333

V literárních dílech se vyskytují jak **postavy vývojové**, které se v průběhu děje na základě vlastní zkušenosti vyvíjejí, formují, mravně vyspívají, mění své názory (*Tvrzník, Marie Tvrzníková, Václav Antoš* aj.), tak **konstanty** (*Baba, Hejral, Klaban* aj.). Konstanty se během děje nevyvíjejí, zůstávají neměnné. V ruralistické tvorbě se hojně vyskytují nejen individuální hrdinové, ale i skupiny postav, které vytvářejí tzv. **ustálené konfigurace**. Tyto konfigurace vznikají na základě vztahů mezi postavami (vztahy milostné, charakterové, věkové, skupinové). Za nejjednodušší typ konfigurace je považována **figurální dvojice** (např. milostný vztah *Petra a Irmgard*- román *Bábel*). Dvojice jsou k sobě různými způsoby poutány (láska, nepřátelství, sympatie) a vzájemně se doplňují. V ruralistických románech stojí za povšimnutí i rozlišení dvojic **paralelních** a **kontrastních**. Z kontrastních dvojic považujeme za důležité vztahy mezi otcem a synem (*Bábel, Hubená léta, Puklý chrám, Hlas na poušti, Puszta*), vesničanem a měšťanem (*Puklý chrám*), Čechem a Němcem (*Puklý chrám, Hubená léta, Puklý chrám*), sluhou a pánem (*Baba*), krajanem a cizincem (*Cizinec, Puszta*), mužem a ženou (vyskytuje se ve všech románech), člověkem a zvířetem (*Baba, Puklý chrám, Bábel, Cizinec*) apod. Občas se setkáváme i s tzv. **trojúhelníkovou sestavou**, kterou reprezentují vždy tři postavy. V našem případě jde o rodinný trojúhelník (*Bábel*) i milostný trojúhelník (*Cizinec, Hubená léta*).

Za povšimnutí stojí i **vztah autora k postavě**. V epických dílech bývá autor vtělen do role vypravěče.

3.1 JMÉNO

Důležitou součástí přímé charakteristiky postavy je **jméno**, neboť naznačuje, zda se jedná o muže nebo o ženu, rodinné vztahy, společenské postavení, národnost, historickou i literární spojitost. Základní funkcí jména je tedy funkce identifikační. V některých případech může tato funkce přecházet ve funkci charakterizační. Většina jmen se zdá být nemotivovaná (tzn. bez zvláštní vazby k postavě), neboť autorům jde o to, aby tato zdánlivě nemotivovaná jména zaručovala věrohodnost díla.

Daniela Hodrová definuje způsoby použití vlastního jména na jedné lineární ose od reálných jmen po jména literárně smyšlená. Rozlišuje jména **historická**, **neutrální**, **mluvící** (odkazují k určité vlastnosti, danému postoji), **redukovaná a bezejmenná** (jména postav bývají zastoupena profesemi – kladař, pán).

Pokud bychom použili tento způsob dělení na vlastní jména postav v ruralistické literatuře, dojdeme k závěru, že v maximální míře jsou zde uplatněna jména neutrální (*Kodeš, Petr, Antoš, Bulířová, Řeháková, Jakub, Anežka, Jitka* aj). Objevují se však i jména mluvící (příznačná), která naznačují charakter jednotlivých postav (*Anny, Marie, Buchar* aj.), redukovaná a bezejmenná.

Hlavní i vedlejší románové postavy nesou křestní jméno nebo příjmení, pouze v románu *Baba* se vyskytují dvě jména vyjádřená apelativy (*hrbáček, pán*). O postavě *hrbáčka* víme, že je pokřtěn, ale jménem mu nikdo nikdy neřikal, jen jeho matka mu občas lála „ty parchante“. Jeho pravé jméno se nedozvíme. Bezejmennost je zde spjata se ztrátou vlastní identity. *Na panském dvoře byl jediným božím tvorem, jenž zůstal beze jména. Nikdo ho jménem nevolal.*³⁰

Apelativum *pán* potlačuje individualitu postavy, tzn. reprezentuje jen představitele určité skupiny – na vlastním jménu tedy nezáleží. Obecné jméno *pán* v knize symbolizuje nadřazenost hrdiny nad ostatními postavami (viz *Vztah člověka a koně*).

³⁰ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 123

V románech se objevují cizí jména naznačující národnost (*Livorová, Hilda, Donthová, Habenicht, Johann, Mariechen* aj.). Příjmení *Habenicht* (*Hubená léta, Puklý chrám*) v překladu znamená „nemám nic“. Vzhledem k jednání postavy zní toto příjmení poněkud ironicky. Autor záměrně volí toto pojmenování, aby předznamenal nenasytost Němců při zabírání českého území.

Jméno postavy někdy bývá spojováno se světcí. V této ukázce jméno symbolizuje příslušnost postavy k československé církvi. Kazatel se svým zvoláním snaží ochránit dívku ze smíšeného manželství před přeřazením z české školy do německé. „*Ludmila Donthová není Němka! Ludmila! Neslyšíte! Svatá Ludmila!*“ zaznělo to jako zapřísahání. (...) „*Je československá.*“³¹

Křelinovy romány vybízejí rovněž k úvaze nad spojením jména a příjmení jednotlivých postav. Tato spojení naznačují, že v dané oblasti docházelo ke smíšeným sňatkům mezi Němci a Čechy (*Ludmila Donthová, Mariechen Bulířová, Irmgard Prokopová* aj.)

Pojmenování hrdinky *Baba* (*Baba*) je zavádějící, neboť v případě *Baby* se nejedná o starého zchátralého vyhublého koně, nýbrž o krásnou černou (*jako uhel, jako noc, jako saze*) mladou bujnou klisnu. Jak však víme z doslovu, autorovi nešlo o groteskní pojmenování zvířecí protagonistky, pouze se zde inspiroval jménem koně, kterého chovali doma, když byl malý chlapec.

Nyní se zaměříme na některá příznaková jména, jejichž motivaci považují za snadno rozpoznatelnou (*Nimra, Čihák, Buchar, Puszta, Marie, Harry, Anny*). V románu *Baba* hrdina *Kodeš* přejmenoval koně *Tuláka* na *Nimru*³², protože se nedokázal smířit s jeho pomalostí. Příjmení *Čihák* (*Puklý chrám*) je zřejmě zdůvodněno slovem *čihat*,³³ neboť negativní hrdina *Čihák* „čihá“, lživě vyčkává na „uklouznutí“ druhých, aby sám mohl vykrádat městskou pokladnu. Intrikami docílí svých představ. Příjmení *Buchar* (*Cizinec*) naznačuje rychlé razantní jednání hrdiny bez rozmyslu.

³¹ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 134

³² Jméno *Nimra* je zřejmě odvozeno od slova *nimrat se*: pomalu, bez zájmu se zabývat něčím

³³ bděle ve skrytu čekat, s úmyslem se zmocnit něčeho

Za příznačnou lze označit i přezdívku vedlejší postavy cikánky *Eržiky* (román *Puszta*), které říkal jeden z přistěhovalců *Puszta*, když si nemohl vzpomenout na její pravé jméno, protože byla stejně nezkrotná, nepřístupná a zanedbaná jako tamější krajina. Motivace jména vzhledem ke krajině je zřejmá i z novinového článku, ze kterého se dovídáme o zmizelé Eržice. Zatímco přistěhovalec vychází při pojmenování postavy z paralelního chování postavy a krajiny (onomaziologický postup), v novinách je využit sémaziologický postup (úvaha nad původem postavy s přihlédnutím k vnějšímu vzhledu a jménu) *Podé jménem Erzsike Puszta tančí denně v umělecky prvotřídním programu baru Reduta. O její národnosti se rozcházejí dohady, jedno však je jisté, že to Puszta v jejím jméně není jenom tak, že vskutku z jejího mladého zjevu sálá něco jako rytmus starých cikánských stepí, v očích hloubka roviny a ve vlasech vlání černých koňských hřív.*³⁴

Jméno *Marie*³⁵ napovídá, že se bude jednat o ženu, která koná dobré skutky a snaží se pomáhat lidem (*Puklý chrám, Hlas na poušti*).

V románech se vyskytují různé variace křestních jmen (*Harry, Anny*). Proprium *Harry* je v anglicky mluvících zemích alternativou jména *Jiří*. V románu *Bábel* zřejmě tato obměna naznačuje styk hrdiny *Jiřího* a jeho manželky se západním světem (obchodování s Anglií).

Příznakovost jména *Anny* (*Puklý chrám*) dokresluje ve spojitosti s charakterovými vlastnostmi celkový obraz záporné postavy (viz *Kladné a záporné postavy*). Tvar nesklonného jména je zde chápán jako projev nadřazenosti a distance hrdinky, která se chce odlišovat od „obyčejných“ obyvatel.

V románu *Baba* se postavy při pojmenovávání dobytka inspiroují názvy stromů. *...Kodešovi dávali jméno dobytku obyčejně po stromech; měli ještě Duběnu, Jívu, Břízu,...*³⁶

Postava kazatele *Brůdra* (román *Bábel*) nazývá hlavní hrdinku *Irmgard henleinovkyní*. Pojmenování neprávem konotuje se jménem *Konráda Henleina*³⁷.

³⁴ Knap, Josef. *Cizinec*. Praha: Československý spisovatel 1965, s. 171

³⁵ Jméno *Marie* je vykládáno jako „milovaná Bohem“

³⁶ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 17

Chování tohoto zákeřného muže nám však připomíná jak jménem, tak činy *Irmgardin* bratr *Konrád Prokop*, který v románu symbolizuje německé zlo na konci třicátých let dvacátého století (viz *Vztahy Němců a Čechů v předválečném období*).

Ve stejném románu je zjevná spojitost mezi propriem *Brüdr* (příjmení kazatele) a apelvativem *Bruder* (i *Brüder*) ve spojení se jménem *Konrád* (bratr protagonistky *Irmgard*). Podobnost pojmenování souvisí i s obdobnými činy obou „bratří“, které tkví v pronásledování německé dívky *Irmgard*. *Bruder Konrád* chce svou sestru „ochránit“ před „nečistou rasou“, kazatel *Brüdr* vidí ve všech Němcích (tedy i v neškodné *Irmgard*) hrozbu pro český národ. Gradací a variací slova *Bruder* je docíleno vyjádření hrůzy a obav z blížící se války.

Z nenávislného jednání dvou mužů protagonistka předvídá nemilosrdné stíhání a uštvání nevinných lidí během druhé světové války. Dramatičnosti je v příběhu docíleno překladem slova *Bruder* - *bratr* a přenesením významu, které symbolizuje strach a obavy z války. *Odpoledne cestou k vám jsem se mýlila, domnívala jsem se, že mě honí můj bratr. Nebyl to můj bratr, byl to váš bratr. Nevím, jak bych ti to pověděla. A byl to zároveň můj bratr, můj bratr strach, jeho stín šel za mnou, jeho přízrak se táhl za mnou a doháněl mě. Mariechen se nebála mě, když se mě odříkala, bála se jeho, jich se bála, těch, kteří jsou se mnou, za mnou, ve mně, pronásledují mě, dohánějí.*³⁸

³⁷ V říjnu roku 1933 založil politické hnutí Sudetendeutsche Heimatfront (SHF), které se později (1935) přeměnilo na Sudetendeutsche Partei (SdP). Postupně získal podporu nacistického vedení a díky kontaktům na západní politické kruhy dosáhl mezinárodní diskuse nad sudetoněmeckou otázkou. Tuto otázku ovšem sám vyhrotil, a to neustálým stupňováním svých požadavků. Mezitím například přednášel v prosinci 1935 v londýnském královském institutu. S Adolfem Hitlerem se setkal poprvé v srpnu roku 1935. Po neúspěšném pokusu o puč odešel do Německa, odkud se vrátil až po mnichovské dohodě, již jako Hitlerem jmenovaný (1. 10. 1938) říšský komisař pro sudetoněmecké oblasti. Když SdP splynula s NSDAP a vznikla župa NSDAP Sudety, stal se jejím župním vedoucím. Byl také Obergruppenfuhrerem SS a od 1. května 1939 byl říšským místodržícím. (http://cs.wikipedia.org/wiki/Konrad_Henlein)

³⁸ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 163

3.2 Kladné a záporné postavy

V románech se vyskytují postavy jak kladné, tak záporné. Hlavním kritériem dělení bývá morální hledisko. S postavou jednoznačně kladnou nebo zápornou se setkáváme převážně jen v pohádkách, zřídka v dramatu nebo v románu. Většina postav nese vlastnosti kladných i záporných hrdinů, přičemž pro zařazení k dané skupině jsou rozhodující převažující vlastnosti. Některé postavy se v průběhu děje vyvíjejí (např. postava *Tvrzníka*).

Ruralističtí spisovatelé vytvořili pro daný prostor **ustálené typy postav**, tzn. kladné postavy zasadili na venkov a záporné do města. Avšak aby dílo nepůsobilo zcela „černobíle“ a vyznělo alespoň trochu realisticky, objevují se i ve městě postavy kladné (např. *Marie Tvrzníková* v *Puklém chrámu*) a na vesnici postavy nesoucí záporné vlastnosti (*Hejral* v *Hlasu na poušti*, *Galbové* v *Babě* aj.). V románech z pohraničí představují negativní hrdiny Němci.

V dílech se objevují i takové postavy, které lze označit za **kontroverzní**. Tyto morálně sporné postavy jsou z hlediska jednoho díla hodnoceny protichůdně. Za takový typ hrdiny lze označit Němku *Irmgard Prokopovou*. Němci (převážně její bratr) ji odsuzují, že se stýká s českým obyvatelstvem. Češi ji mají rádi. Jediný, kdo z českého obyvatelstva proti *Irmgard* vystupuje, je kazatel *Brůdr*, neboť si myslí, že tato dívka tajně spolupracuje s Němci při zabírání pohraničí. Za kontroverzní postavu lze označit i *Konráda Prokopa*, který se učí z paměti pasáže z knihy *Mein Kampf* a hájí Hitlerova slova. Z pohledu českých obyvatel působí jako velmi negativní postava, ovšem z pohledu soudobého německého obyvatelstva je chápán jako hrdina, vůdce, je lidmi uznáván a opěvován.

Kladné postavy se všeobecně vyznačují pozitivním vztahem k přírodě, ke zvířatům, dodržují tradice, napomáhají druhým. Jedná se o postavy zbožné a duševně čisté vyznačující se svou pravdomluvností. Myšlenka dobrého srdce člověka nese hluboký morální a etický význam, završuje příběh a stává se jedním z poselství ruralistických románů.

Do kategorie kladných postav lze zařadit například *Marii Tvrzníkovou*, *Václava Antoše*, *Jakuba Bábela*, *Antonii*, *Petra Bábela*, *Jitku Krusovou*, *Holaje*.

Záporní hrdinové jsou lstiví, sobečtí, vychytralí, okrádají se navzájem, touží pouze po bohatství. V románech se vyskytuje poměrně velké množství negativních hrdinů, avšak my jmenujme jen ty z hlediska vývoje děje nejvýznamnější: *Anny Čihákovou*, *Aloise Čiháka*, *Hauzra*, *handlíře Galby*, *Konráda Prokopa*, *Hejrala*.

Zaměříme se blíže na postavy, které se významně podílí na výstavbě děje. V modelaci postavy *Marie Tvrzníkové (Puklý chrám)* je zřejmý autorův výchovný záměr. Hrdinka se vyznačuje svou statečností, trpělivostí, obětavostí, upřímností, citlivostí a věrností. Vypravěč oslavuje mravní sílu ženy, která je schopná vzdát se pohodlí ve prospěch jiných. Svými dobrými skutky se snaží vykoupit špatnou pověst svého otce a zachránit sebe i zbytek rodu před pohaněním. S její obětavostí se setkáváme v momentě, kdy vypomáhá ve stavení u sedláka *Šámala*, kterému se po porodu rozstonala žena. *Marie* dobrovolně pečuje o novorozeně. Když se *Šámalova* žena zotaví, uvědomuje si, co pro ně *Marie* udělala, a rozhodne se jí projevit vděk pojmenováním dcery po ní. *Nevzkazovala jsem pro ni (...) a ona přece přišla sama (...) bděla u mého lože a opatrovala tuto mou větvičku, kterou dnes pokřtíme na jméno Marie.*³⁹

V postavě *Jakuba Bábela (Bábel)* jsou též zdůrazněny morální kvality člověka. Protagonista je vnímán jako nositel vyšších etických zásad. Šíří kulturu a národní uvědomění mezi prostými venkovany v národnostním rozhraní. Mezi lidmi je oblíben, snaží se jim pomáhat, bojuje za svobodu země. Je moudrý, vyrovnaný, zvědavý. V podání *Jakuba Bábela* se nám naskýtá obraz náročné a obětavé práce drobné venkovské inteligence v pohraničí od dob Rakouska-Uherska až po konec třicátých let dvacátého století.

Hrdinka *Irmgard (Bábel)* vytváří v nepříznivém předválečném období most mezi ochladlými vztahy Čechů a Němců. Je zvědavá, citlivá, bystrá, věrná, statečná, rozumná. Přilnavost a sympatie hrdinky k českému lidu je patrná i ze snahy naučit se český jazyk. Pokaždé, když příběhne ze školy, volá: „*Petčiku*,

³⁹ Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 347

*honem slovíčka!*⁴⁰. Její kladný vztah k Čechům se neprojevuje pouze náklonností k rodině *Bábelů* a v milostném vztahu k *Petrovi Bábelovi*, ale i zpíváním českých písní, které se naučila, když byla na „handlu“ v Čechách. O *Irmgard* a ostatních Němcích více viz *Vztahy Němců a Čechů v předválečném období*.

Negativní postava městského tajemníka *Aloise Čiháka (Puklý chrám)* reprezentuje pokrytectví městských obyvatel. Čihák touží jen po bohatství, které mu navíc nepatří. Je to zistný, úlisný, vychytralý, mstivý, bezcharakterní, rafinovaný podvodník a lhář. Předstírá před ostatními postavami čestnost. Ovládá obyvatele maloměsta i lidi z přilehlého okolí. Je chamtivý, lakomý. Pro peníze obětuje vše.

V postavě *Anny Čihákové (Puklý chrám)* autor podává obraz určitého typu mladých dívek, v jeho představě příznačných pro městskou společnost. Je vychytralá, dravá, namyšlená, lstivá, egoistická. Věnuje se převážně svému vzhledu. Tento typ dívek nedokáže přivyknout venkovskému životu, a tak svatba s vesnickým mužem končí i v tomto případě rozvodem. *Dovede tu vůbec někdo oceniti mou pěstovanou pleť? S kým si tu mám propána pohovořit? Hrubnou mi ruce a vadnu tu, myslíte, že se tu uváží nadosmrti? Prodejte to a odstěhujeme se do Prahy! Zařídím módní závod a budeme živi – a jak živi! To se rozumí, vy nemusíte do Prahy, vy si udělejte krásný výměnek a budete tu žít v blahém pohodlí. Ale pro mladého člověka to tu není, vždyť bych obrostla mechem.*⁴¹

Hlavní postava *Buchara (Cizinec)* vyniká svým praktickým myšlením, avšak jeho ukvapené a zároveň ledabylé a lehkomyšlné jednání se negativně podepisuje na jeho osudu. Touha po osobním prospěchu deformuje morálku jedince. Zatímco drobní zemědělci vidí smysl života v dlouhodobé a úmorné práci na poli, ctižádostivého „podnikatele“ láká rychlý přísun peněz z formanství. Rozhodne se usadit v okolí Jičína, neboť tamější lesy jsou napadené mniškou a on ví, že takové stromy je potřeba dříve nebo později vymýtít. Uvažuje, že z kácení a následného prodeje dřeva získá dostatečné množství financí, aby si mohl koupit v úrodnějším kraji vlastní chalupu, na které by do konce života hospodařil. Avšak v důsledku jeho lehkomyšlnosti se postupně rozplývají všechny dosavadní sny až do té

⁴⁰ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 57

⁴¹ Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 190

krajnosti, že na konci příběhu zůstane *Buchar* sám bez manželky a vlastních dětí v cizí chalupě a v cizím kraji.

Postava *Hejrala* z románu *Hlas na poušti* reprezentuje typ vesnických hrdinů, kteří mají svým chováním blíže k postavám městských obyvatel. *Hejral* je bezohledný, prohnaný, ziskuchtivý, lstivý. Jeho náhlou smrt vypravěč vysvětluje jako trest za porušování mravních zásad.

Hejralovým protikladem je v *Hlasu na poušti* protagonista *Klaban*, který se vyznačuje poctivostí, zbožností, je dobrácký, v některých situacích až naivní (neví, že si bere ženu, která čeká s *Hejralovým* synem dítě).

Podobný kontrast vytváří postavy *Hauzr* a *Holaj* v románu *Hubená léta*. Zatímco *Holaj* je typickým představitelem mravně zásadového člověka, pravdomluvného, houževnatého, obětavého, *Hauzr* znázorňuje prospěchářského zákeřného městského kariéristu, který využívá svého šarmu při dobývání dívčích srdcí (právě jemu podlehne protagonistka *Božena*). Podobně jako u *Marie Tvrzníkové* (*Puklý chrám*) i v *Hubených létech* nese myšlenka lidské dobroty (*Holaje*) hluboký morální význam. V tomto příběhu je *Holaj* schopen přijmout nevlastní dítě a s láskou o ně pečovat. Vypravěč zdůrazňuje, že vyrovnání se s nepřízní osudu závisí především na „vnitřní“ síle postavy.

3.3 VZTAHY NĚMČŮ A ČECHŮ V PŘEDVÁLEČNÉM OBDOBÍ

V Křelinových románech stojí za povšimnutí vztahy Němců a Čechů, jimž autor věnoval nejvíce prostoru v románu *Bábel*. O soužití dvou národností se okrajově zmiňuje i v *Hubených létech* a *Puklém chrámu*. Danou problematiku osvětlím převážně na ukázkách z románu *Bábel*.

Vypravěč uvádí, že již několik generací žijí v pohraničí vedle sebe dvě národnosti. V dvojjazyčné oblasti je zcela běžné, že chalupníci vysílají své děti na výměnu, aby se naučily druhý jazyk.

Vypravěč se též zmiňuje o smíšených sňatcích, ke kterým však dochází jen zřídka. *I Franz Prokop je Němec, ale jedna jeho polohlavská sestřenice se provdala na Malčice za sedláka Václava Bulíře a docela se počestila. Smíšené sňatky se tu sic neděly houfně, ale na jarmarky se chodívalo z obou stran stejně do Duba jako do Osečné a na pouti jak do Hlavice, tak do Jablonečka...*⁴²

Vyhrocené situace prověřují vztahy mezi lidmi, a tak se poměry mezi dvěma národnostmi mění v závislosti na vývoji politické scény. Z historického hlediska vypravěč nevidí vztahy mezi Čechy a Němci jednostranně. Uvádí, že i přes četná negativa měli v minulosti movití Germánci pozitivní vliv na rozvoj jinak zaostalé oblasti Podještědí (založení textilní továrny). Záhy však zdůrazňuje, že rozvojem rakousko-uherského průmyslu byl v minulosti ohrožen venkovský lid.

Vypravěč vyzdvihuje **angažovanost českého sedláka** na počátku 20. století v založení měšťanské školy za účelem rozšiřování vzdělanosti a šíření českého spisovného jazyka, neboť české děti doposud navštěvují převážně školy německé, kde se vyučuje německy. *A neděli co neděli do Duba, do sokolovny, do dělnické Besedy, do schůzí, všude, kde se jednalo, bojovalo o českou měšťanku. Trvalo to třicet let, těch schůzí, žádostí, petic, celé Podještědí se spojovalo v úsilí o českou měšťanskou školu, Hora i Dolensko, Češi v městě a hlavně venkov.*⁴³

⁴² Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 52

⁴³ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 45

Hlavním tématem knihy je tedy **vztah mezi Čechy a Němci** v předválečném období. Autor v jednání postav přesvědčivě ztvárnil dramatickou situaci, která se odehrávala ve třicátých letech v pohraničí, neboť také do této oblasti dolehla tíha předválečného černého mraku, který se stahoval nad Evropou. I tady pocítovali venkované moc a sílu přicházející z nedalekého Německa. Možná ze strachu, možná v omámení, možná z hrdosti se němečtí obyvatelé žijící v pohraničí odtrhovali od české komunity a svým jednáním potvrzovali narůstající nepřátelství. Ve smíšených rodinách rozhodoval o příklonu k jedné národnosti silnější z partnerů. V den narozenin jednoho z protagonistů jsme svědky dramatického výjevu, který na nás zapůsobí mnohem více, než kdybychom se dočítali o zdoluhavém jednání „o nás bez nás“ v Mnichově. Pro malé dítě musí být velmi těžké porozumět dobovým zvrátům a jednat pouze podle přání jednoho z rodičů, když miluje oba dva. V takové situaci je dívka *Ludmila*. Rodinný trojúhelník je v období zabírání českého pohraničí velmi narušen. Otec chce vychovat z malé *Ludmily* Němku, matka je neschopná odporovat mužovu rozhodnutí. Matka v tomto případě symbolizuje postavení celého Československa - bezradně, bez boje se smiřuje s osudem. Stejně jako Československo nebylo přizváno k jednání o Sudetech v Mnichově, rozhodoval o osudu *Ludmily* otec a *Konrád*, symbol německého zla (viz níže). Stejně jako byla odebrána část českého území, postupně se matce odcizovalo milované dítě, které mělo být poněmčeno, přestože neumělo ani slova německy. *V té chvíli přichází po cestě od Kratin druhá dvojice, školačka Ludmila se svým otcem Josefem Donthem. Ten ji vede o nedělním navečeru do Hodkovic, kde od ledna chodí do německé školy, takže přichází domů jen na neděli. O pět šest kroků za nimi kráčí od nich odděleně její matka, rozená Rozkvcová z Proseče, vysoká, přímá, vlečená za nimi na řetězu mateřské lásky. Ludmila se drží otce za ruku, avšak hlavou zůstává otočena dozadu k ní, natahuje ruku po matce, touží se držet obou.*⁴⁴

Do **protikladu** k postupně se **ochlazujícímu vztahu Čechů a Němců** je postavena stále vřelejší **lásky mezi protagonisty - Němkou Irmgard a Čechem**

⁴⁴ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 151

Petrem. Jejich láska je přirovnána ke kvetoucí jívě. *A v jejich objetí jako by se upínaly k sobě dva národy, sousedící spolu déle než sedm let, jeden malý, úporný ve své nezmarosti, druhý velký, jenž nyní povstal v krvesmilné obžernosti – tolik výbuchů je sráží k sobě, předobraz tolika výbuchů příštích. Viděl jsem nad lomem jívu, jejíž kořeny visely do prázdna nad srázem, neboť ji podkopali, a byl tehdy právě tento březnový čas; jediná ona s kořeny obnaženými rozkvetla v zoufalé touze po květu, než docela uschne. V takové horoucnosti, žíznivě plane květ jejich lásky.*⁴⁵

I přesto, že někteří němečtí hrdinové (*Irmgard, Prokopovi*) s odporem vnímají Hitlerovo jednání a alespoň „tajně“ protestují proti moci, z vyprávění o německé dívce *Hildě* se dovídáme, jak se chovala převážná většina zmanipulovaných Němců. *Naši říkali známým, že jsem nemocná, já taktak že pozdravím Heil Hitler-“ ucítila, jak sebou cukl, přidržel ho: „Ne, to mi nevyčítej, Petře. U nás se to musí, nadšeně se to musí. Hilda má celou škatuli jeho obrázků, fotografií, ukazovala mi je. Ona ho miluje, líbá ho na papíře, brrr.*⁴⁶

Další výstižnou scénou k nastínění myšlení lidí v předválečné době je oslava rakouského „anšlusu“ v hostinci.

Do postavy dívky *Irmgard* vtělil autor obavu všech lidí, kteří se v té době marně stavěli proti moci a nevěděli, jak ze začarovaného kruhu ven. Němci je odsuzovali, Češi se jich báli. Stáli jakoby na rozmezí, uštvaní, bezradní, pronásledovaní.

Irmgard přirovnává běsnění Hitlerových stoupenců k **bouřce**, záhy si však uvědomuje, že tato „německá bouřka“ hned tak neodezní. Strach zahání zpíváním českých písní. *Vaše maminka mi říkala: - Žene se zas bouřka od Pelouska, zažeň honem perličky – a já to slyším, tu jejich bouřku u nás dole ze zadního výčepu, když se tam sejde Konrádův frajkorps a pouštějí si Berlín naplno, aby to bylo slyšet na náměstí, slyším tu bouřku z Turnhalle, když se ukončí cvičení a oni řvou, řvou, to je jiná bouřka, taková, že se neodvážím ani potichu plakat, ani tvé jméno si v duchu myslet. Oni nechtějí její jen pozdrav nebo zdvihnout ruku, oni chtějí tvé myšlenky, tvou víru. Ne cti otce, ale udej otce. Nenávid'! Lži. Křivě*

⁴⁵ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 309

⁴⁶ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 126

přísahej. Na povel zdvihni paži. Zabij, anebo padni. Blut und Boden, půda a krev, krev, krev. Já ale nechci krev,“ ztichla oddechujíc, pak to potichu vyzpívala: „Hojnost pokoj naší zemi...“⁴⁷

Poměry mezi dvěma národnostmi vyvrcholí v období, kdy se Hitler dostane k moci. Jeho řečnické umění je tak silné, že dokáže i v nejobyčejnějších lidech probudit hrdost a pýchu na to, že jsou německé krve. V touze po „očistě německého zrna od českých plev“ berou zfanatizovaní Němci své potomky z českých škol. Tyto děti se brzy stanou členy Hitlerjugend.⁴⁸

Nejprokreslenější postavou dokládající Hitlerovo běsnění je *Irmgardin* bratr **Konrád**. V postavě *Konráda* ztvárnil autor bezcitnou zrůdu, která stíhá obyvatele neněmecké krve a převážně Židy. Tento negativní hrdina představuje Hitlerovy stoupence, kteří bezmyšlenkovitě opakují vůdcova slova a páchají zlo na bezmocných občanech. Autor v knize několikrát nastínil nemilosrdnou pravdu o chování bezcitných Němců během druhé světové války. Chování zfanatizovaných postav německé krve vypravěč přirovnává ke zvěrstvu, avšak již při „oslavě“ anšlusu předznamenává jejich porážku v druhé světové válce. V tomto následující text připomíná sen *Jakuba Bábela* o obludách. Hrdinovi se zdá, jak je menší obluda požírána větší a větší ještě větší obludou. Konec snu se však nedozvíme, protože se hrdina probudí. Obludy v tomto případě mohou symbolizovat jednotlivé bojující velmoci během druhé světové války. *...v jejich řevu je obsažen veškeren řev, který je bude provázet, až se budou vrhat v nesmírných hordách na západ, na východ, na jih až do pouští, na sever až do krajin arktických, tak hmyz proniká všemi směry, tak nápor vřevů ničí všechno, na co narazí v cestě, jenže hmyz neřve, a oni řvou, ústa na ústech řvou, ve dvojicích, v houfcích, všichni se všemi řvou, do rána neuhasitelně řvou, již teď řvou rok, dvě léta, mnoho let, a řvali by vskutku tisíc let, jak hlásá ten, jemuž se koří, a nakonec se budou zděšení vrhat v shlucích všemi směry právě v této české kotlině, jejíž jednotu rvou, pak*

⁴⁷ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 127

⁴⁸ Zákonem z 1. prosince 1936 byla Hitlerjugend vyhlášena za státní mládežnickou organizaci, členství se tak stalo pro každého mladistvého povinným. V souvislosti s vyzbrojováním a přípravou války v Hitlerjugend postupně stále více vzrůstal význam předvojenské výchovy a „branné výchovy“. V posledních měsících války byli členové HJ nasazováni do válečné služby jako pomocníci k protiletadlovým dělům nebo jako příslušníci „Volkssturmu“, mnoho jich nesmyslně zahynulo nebo padlo do zajetí. (Dějiny Německa. Praha: LNL 2004, s. 276)

rozprášení, rozdrčení, potření, než vítěz nad vítězi bude potřen a obluda větší požere první a obluda ještě větší požere tu velkou a obludu největší až do kosmických dálek požere sama sebe.⁴⁹

V románu je několikrát zdůrazněno vlastenectví. „Sepište s námi protokol.“ „Ano, ovšem česky.“ „Neumím česky!“ řekl Konrád stroze. „Úřední řeč je dosud česká i ve zněmčených krajích republiky,“ odpověděl mu vrchní klidně.⁵⁰

Vyhrocené národnostní konflikty se dostávají až do takových krajností, že představa míšení českého popela s německým při kremaci je pro některé postavy tak nepřipustná, že uvažují o výstavbě českého krematoria.

Čím více se vyostřují vztahy mezi Čechy a Němci, tím více sílí láska mezi hlavními postavami, k jejíž vyvrcholení dochází v závěru příběhu, kdy se hrdinka Němka *Irmgard* v rozhovoru se svým bratrem *Konrádem* veřejně přiznává k lásce k Čechovi. Vypravěč tím naznačil, že láska a dobro vítězí nad zlem a nenávistí.

„Co mu chceš? „Pomstít se mu. Zvítězil nade mnou, urval mi tebe, zprznil v tobě mou krev. On je vrah!“ „Petr ne! Petr ne!“ popoběhla, zas mu utíká. A on ji dohání, a nikoli už sám, zástupy jsou s ním, dohánějí ji, dostihují ji. Obrátila se čelem proti nim, proti němu, zvolala, aby to slyšela i paní, jejíž šlápěje tu utkvěly navždycky: „Petr ano, Petr ano!“⁵¹

V Křelinových románech *Hubená léta* a *Puklý chrám* vystupuje vedlejší postava Němce *Habenichta*. V románu *Hubená léta* se *Habenicht* stane manželem české dívky a žádá po jejím otci dědictví. V *Puklém chrámu* tento záporný hrdina odkoupí při dražbě polovinu čtyři sta let starého statku a jednu krávu. Na protest proti prodeji poloviny českého statku hrdinovi německé krve jdou majitelé tak daleko, že se mstí na nebohém zvířeti, i přesto, že by za normálních okolností neublížili ani mouše. *Zošklivil se mu chlív, když otec s Andreasem, řečeným Kanimůra, provedli přece svou a umořili Červinku, až pošla. Věděl, kdo jí připravil ten hřebík, který ji položil, ale mlčel, ten se nedovedl zbaviti představy té rasovské smrti trpělivé krásy, kterou koupil Habenicht.*⁵²

⁴⁹ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 266

⁵⁰ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 228

⁵¹ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 329

⁵² Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 349

*Sudety – oblast v pohraničí, kde vedle sebe žily dvě národnosti*⁵³

⁵³ Ve 20. a 30. letech 20. století se termín Sudety (*Sudetenland*) začal užívat pro většinu pohraničních oblastí Českých zemí (včetně Moravy a Slezska), kde žila až do roku 1945-1946 početná německá menšina (3 až 3,5 miliónů občanů). (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Sudety>) zdroj obrázku: <http://www.joern.de/Sudetenland30.jpg>

3.4 VZTAH ČLOVĚKA A KONĚ

Ušlechtilí koně byli odjakživa chloubou statku. Sedláci se o ně pečlivě starali. Převážně se jednalo o koně do zápřahu. Při orbě polí za ně chalupníci zapřahali pluhy, kladaři pomocí koňské síly stahovali dřevo z lesa. Pomocí nich se sedláci dopravovali do města. Protože lidé s koňmi po boku zažívali dobré i zlé časy, vypěstovali si k sobě zvláštní pouto. Postupem času byli čtyřnozí pomocníci nahrazeni traktorem, či automobilem. Jejich význam poklesl. Na vesnici se dnes s koněm setkáme zřídka. Pokud někdo koně chová, většinou jen pro potěšení.

Ve vybraných ruralistických románech se tématu **vztahu člověka a koně** nejméně věnuje Václav Prokůpek, který byl velkým milovníkem koní. Protože pocházel ze statku, býval s těmito vznešenými lichokopytníky v každodenním styku. Zaujali ho natolik, že jim věnoval nejednu knihu.

Za nejlepší je považován román *Baba*, který je příběhem selského koně jménem *Baba*. Tato próza představuje hned po Baarově románu *Jan Cimbura*, kde vystupuje kůň jménem *Běláček*, snad jedinou větší práci, která se zabývá osudem koně a jeho těžkého života. Několik úryvků románu *Baba* vyšlo i v časopisu *Sever a východ*.

V doslovu šestého vydání tohoto románu autor promlouvá ke svým koním ze statku: „Zdávalo se mi o vás, moji kamarádi, vždyť ještě dříve, než jsem vzal do rukou slabikář, míval jsem v nich oprati a na nich docela opravdové koně. S naší Babou (tak se jmenovala ona dobrá kobyłka), jež pomáhala mému otci v sedlačině a ve všem živobytí, jsem jezdil nejdříve. (...) Nezapomenu na ony noční jízdy a pozdní návraty z polí i z měst. Při nich jsem se bával a tulil se do opratí, jako bych se u nich dovolával ochrany. U nich a u své Baby. Nezapomenu ani na ony divočí jízdy lesními roklemi a stržemi v Prachovských skalách, odkud, když jsem byl větší, jsme svázeli dřevo. Baba byla zkušenější než já, věděla si rady vždy, (...). Tehdy jsem poznával její duši a povahu.”⁵⁴

⁵⁴ Nováková, Luisa. *Václav Prokůpek a jeho Baba*. Baba. Třebíč: Akcent 1997, s. 308

Verze románu před Prokúpkovým vězněním je poněkud smutnější a naturalističtější. Po návratu z vězení ubral naturalistických prvků a pozměnil celý závěr románu.

Autorovi se velmi dobře podařilo vyjádřit vztah mezi člověkem a koněm. Nezaměřil se pouze na jednoho koně a jednoho sedláka, ale hned na několik postav, které se s hlavní hrdinkou *Babou* setkávaly během její pouti světem. Zdůrazněme, že koně mají v románu jména, a tak se dočítáme o staré kobyle *Líze* (matce *Baby*), zdivočelé *Vrance*, která se bojí slunce, nebojácném chladnokrevníkovi *Hahájem* a velmi líným avšak dobráckým *Nimrou*.

V románu *Baba* se postavy vyznačují převážně pozitivním vztahem ke koním, avšak aby román nevyzněl příliš idealisticky, vystupují tu samozřejmě i postavy negativní (handlíři, bezcitný majitel panství).

Kladní hrdinové (*Kodešovi, Julie, podkoní, hrbáček, Antonie a její dcery*) se v románu vyznačují láskou ke koním a dobrou péčí o ně. Z koňského chování vytuší, zda se blíží nebezpečí, jestli je kůň nemocný aj.

Za kladného hrdinu lze označit též postavu *Matěje Smrže* i přesto, že právě on nejvíce zavinil špatný zdravotní stav hlavní hrdinky. Jedná se o chudého chalupníka z Podkrkonoší, který pracuje v lese a každý den nehledě na počasí stahuje se svými koňmi a ostatními kladaři dřevo z lesa, aby si vydělal na stravu. *A Matěj Smrž, málomluvný, ale srdce citlivého, si kobylce stýská: „Vy dva, sochory, skluznice, řetězy, ovinky, klády a les, to je naše živobytí. Haháj a ty, vy jste moje lány a statky,“ vyznal se upřímně němé tváři.*⁵⁵

Vypravěč zdůrazňuje, že činnost na strmých svazích v horách, v zimě pokrytých sněhem a ledem, je možná pouze v případě výborné fyzické kondice, úzké spolupráce a **vzájemného porozumění člověka a zvířete** (*Smrž – Haháj*).

*Vždyť koňská smrt v těchto stržích a srážech přestala být událostí. Kladaři se při nešťastných pádech koní radovávali, že sami vyvázli živí. Ovšem litovali své kamarády, litovali mrtvé koně.*⁵⁶

⁵⁵ Prokúpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 183

⁵⁶ Prokúpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 175

V kapitole *V nalezinci vdovy Antonie* se seznamujeme s postavou *Antonie*, která *Babě* zachránila život. *Antonie* měla velmi pozitivní vztah ke zvířatům. Pečovala o nalezená zvířata, léčila je. *A Baba z očiště vešla rovnou do ráje. Do ráje statečné vdovy Antonie, matky zvířat, (...) Baba začala nový život a do nového domova přinesla mnoho štěstí.*⁵⁷

Záporní hrdinové jsou bezcitní, lstiví, zlí. Jejich povaha se odráží i ve vztahu ke koním. V průběhu děje se vypravěč zmiňuje o handlířích, obchodnících s koňmi. Záludnému obchodu se vypravěč věnuje podrobněji v kapitole *Handlířské záškodnictví*, ze které pochází i následující ukázka. Zde vypravěč výstižně charakterizuje tyto negativní postavy. *Myslivci vědí, jak mají uštvat jelena i laň. Handlíři zase znají tajemství, jak vzbudit a podchytit zájem kupce, který se nechá okouzlit krásou! Kolik zkušených hospodářů a znalců koní už obloudili? Prodej a koupě koní, toť handlířský sport i vášně a živobytí.*⁵⁸

Vztah **handlíř – kuň** je v románu demonstrován na smutném osudu koní *Vranky* a *Lízy*.

Za **bezcitný** lze označit **vztah „pána“** z panského dvora, kam byla *Baba* prodána. Majitel celý život touží vyhrát na Velké pardubické. Vypravěč nás seznamuje s „koloběhem“ kupování bujných koní určených pro závod, kteří jsou následně pod pánovým sedlem odsouzeni k uštvaní. *Baba nebyla prvním koněm, který přišel do panského dvora bujný, veselý, krásný, radost pohledět. Všichni ti krasavci a krasavice po čase zchátrali. Bud' je pán při svých ošemetných a krkolomných jízdách a v tréninku na závody zchromil, nebo je zchvátí.*⁵⁹

Povšimněme si, že všechny postavy, které přišly do styku s *Babou*, mají, kromě *hrbáčka*, své jméno (viz jméno), pouze o majiteli panství se píše jako o *pánovi*. Toto oslovení vzbuzuje určitý odstup a naznačuje nadřazenost jedince nad ostatními. Vypravěč precizně vystihl krutost a pýchu egoistického muže. *Pán nedbá, nepovšiml si, že jí z huby vytéká pramének krve. Tržná rána na jazyku se při nárazu hlavy o zem opět otevřela a krvácí. Pán odchází. Že ho Baba k sobě*

⁵⁷ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 244

⁵⁸ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 201

⁵⁹ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 130

volá žalným pohledem a teskným zařeháním, nevnímá. Nepřipomněl si, jak ho před nedávnem probouzela na dně strže, ani nepomyslel, že ho zachránila v mokřině, že ho v nejhorším neopustila. Odešel od ní necitný, povznešený, samolibý, nevrlý, uražený i vyčerpaný.⁶⁰

Negativní vztah mezi *pánem* a kobyloou je však vyvážen láskou mezi hlavní hrdinkou a jejími pečovateli, *hrbáčkem* a *podkoním*, kteří se o ni poctivě a s citem starají.

Za **chladný** lze označit vztah mezi postavou *Kodeše* a koněm, kterému pro jeho lenost říkal *Nimra*. Avšak právě kvůli *Nimrovi* se zlepšily sousedské vztahy. *Martin* byl velmi překvapen, když krátce před jeho svátkem se sjelo do jejich *Dolin* několik sousedů s koňmi a pluhy.(...) Když jim *Martin* děkoval, odpověděl i za ostatní pomocníky táta oněch dvou *capartů*, s nimiž se *Nimra* spřátelil nejdřív. „Tak, naši haranti ti už poděkovali? Kamaráde, pomohli jsme ti, že tvůj *Nimra* má rád naše děti.“⁶¹

Rolník při orbě pole⁶²

⁶⁰ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 150

⁶¹ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 289

⁶² zdroj obrázku: <http://images.google.cz/imgres?imgurl=http://zemedelstvi-2.navajo.cz>

4 ČAS A PROSTOR

Ruralistické romány se odehrávají na několika místech, především se však jedná **dobový venkov** v Českém ráji (*Cizinec*, *Hlas na poušti*), Podještědí (*Baba*, *Puklý chrám*, *Hubená léta*) a v Podkrkonoší (*Baba*). Výjimku tvoří román *Puszta*, jehož děj je zasazen na Podkarpatskou Rus. V meziválečném období se o tuto oblast zajímala řada spisovatelů, z nejznámějších autorů uveďme alespoň Vladislava Vančuru, Ivana Olbrachta nebo Karla Čapka. Tamější kraj autory lákal především svou exotikou a zaostalostí. Někteří spisovatelé po příjezdu na Podkarpatskou Rus prohlásili, že se ocitli na konci jedenáctého století. Literární tvůrci považovali za zajímavé zpracovat téma střetu několika národností a s tím související problémy.

Obraz prostředí jednotlivých románů se zakládá na **konkrétních realitách** (letopočty, názvy měst a vesnic, pohoří, hor a kopců). Křelinovy romány jsou vesměs zasazeny do pohraničí v okolí Českého Dubu, Osečné, Malčic, Trávníčku, Ještědu, Čertovy stěny, Radlice. Vypravěč se okrajově, ve spojitosti s postupně se blížící druhou světovou válkou, zmiňuje o Drážďanech, Ojvíně a Žitavě.

Výjimku v tvorbě Františka Křeliny tvoří román *Hlas na poušti*, který se odehrává stejně jako Knapův *Cizinec* v Českém ráji, v Jičíně, Turnově a okolních vesnicích.

Krajina Českého ráje⁶³

⁶³ zdroj obrázku: vlastní fotografie

Problematika soužití dvou národů po „Mnichovské dohodě“ je nejsilněji zastoupena v románu *Bábel*. Tento román vznikl už v roce 1938, ale vzhledem k aktuálnímu tématu nemohl být vydán, proto vyšel až roku 1968. Románový prostor v díle *Bábel* téměř do nepřehlednosti zalidňují postavy více či méně významné. Vzniká tak jakýsi složitý obraz lidských osudů, navzájem spjatých „pomnichovskou“ situací.

Děj prózy *Baba* je soustředěn do Podkrkonoší. Zvířecí protagonistka se seznamuje s různými typy postav, které reprezentují určité prostředí a odlišný životní styl. Hlavní hrdinka - kobyla - poznává život na sohorských stráních u drobného chalupníka, seznamuje nás s handlíři, s životem na panství u „sobeckého pána“. V lesích kolem Semil pocítí těžký život dřevorubců a jejich pomocníků, koní.

Ruralisté kladou velký důraz na popis prostředí. Pomocí básnických obrazů a subjektivně zabarveného popisu je hodnoceno prostředí, ve kterém se odehrává děj. V ukázce z románu *Baba* z kapitoly *Uprostřed zlého* popis prostor stáje (nízké stropy, malé prostory) vypovídá o bídě a skromném životě majitele hlavní hrdinky *Matěje Smrže*.

*Malá stáj, zasmušilá a tmavá; kamenné zdi jsou plničké starých pavučin, jejichž stříbrná vlákýnka ztratila lesk a zčernala starobou. Strop nízký, při vzpřímení hlavy se ho i nevysoký člověk dotkne.*⁶⁴

Stříbrná pavučina všeobecně symbolizuje krásu. Avšak z ukázky je patrné, že tato pavučina už ztratila všechn svůj lesk. Zčernání vlákýnek lze obrazně chápat jako prohlubování chudoby horských chalupníků.

Ruralističtí spisovatelé se nezaměřují pouze na ztvárnění života prostých lidí na venkově, ale poukazují i na protikladnost venkovského a městského prostředí. Podoba města je však nastíněná pouze v náznacích. Větší prostor než vzhledu města autoři věnují vykreslení základních společenských konvencí, vzájemným mezilidským vztahům a především morálce. Více či méně podobným způsobem se autoři snaží zachytit jednotvárnost této společnosti s jejími typickými znaky.

⁶⁴ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 160

Zatímco vesnický lid vyniká pravdomluvností, upřímností, dodržováním tradic a určitých hodnot, **město** symbolizuje chaos, lhostejnost, pokušení, úpadek a zkaženou společnost. Hrdinové mluví o městě jako o včelím úlu, Babylonu. Za velmi výstižnou považují ukázkou z románu *Puklý chrám*, kde dochází na dovolené v Paříži k hádce mezi vesnickým hrdinou a jeho manželkou pocházející z města.

*Co mám činiti v tomto Babyloně, který mi je cizí? Tys chtěla jeti sem, tobě zněla jen Paříž, lákají tě bary a móda a revue a perverse, kterou tu lze prý uviděti – ale co tu mám dělati já? Ve mně budí tento svět jen odpor, a když ty cítíš můj chlad, pohoršuješ se nad mou vesnickou prostoduchostí – čouhá mu pořád sláma z bot, i když jede na Eifelovu věž!*⁶⁵

Vypravěč klade do protikladu město a krásu nedotčené přírody, volnost a svobodu na venkově oproti těsnému a pochmurnému městskému prostředí. Obraz města dokreslují šedé, hlučné a špinavé ulice přeplněné neznámými lidmi, ve kterých se ocitají venkovští hrdinové, aby se zamysleli nad krásou domova. Za účelem působivějšího kontrastu si vypravěč v románu *Cizinec* všimá zvířat (ubohé husy v klecích, špinaví velbloudi) a květin (zvadlé astry) ve městě a přirovnává jejich osud ke svému. *Pozoroval to všechno, s čím se setkával v městě a co nebylo z města, jako by hledal sám sebe. Někdy zabloudil do vnitřních ulic motýl, doprovázel ho chvíli pohledem, jak se vznášel, chtěje uletět dlažbě a sazím a vrátit se, odkud se vydal, neměl-li na konec padnout jako lístek na chodník, jako vlaštovka do moře.*⁶⁶

Zcela odlišný městský životní styl se negativně odráží na osudu některých vesničanů, kteří tam z různých příčin (práce, studium) odešli. Nedokážou se sžít s rušným způsobem žití bez jistot, a tak se do míst, kde se narodili, vracejí zcela vyčerpaní. Snaží se začít znovu. Takové typy postav se vyskytují ve většině ruralistických děl (např. *Cizinec*, *Puklý chrám*, *Hubená léta*, *Pusztá*).

Avšak jiným typem postav jsou vesničané s charakteristickými rysy měšťanů, kteří vidí spojitost života ve městě s vyšší životní úrovní. Na vesnici se cítí uvězněni, o odchodu do města však často oni sami neuvažují, nýbrž sjednávají svatby svým potomkům se zámožnými obyvateli, aby se alespoň jejich děti měly

⁶⁵ Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 159

⁶⁶ Knap, Josef. *Cizinec*. Praha: Československý spisovatel 1965, s. 58

lépe. Setkáváme se s nimi například v románu *Hlas na poušti*, kdy otec smluví svatbu syna s dcerou váženého městského občana, aby synovi zajistil lepší život.

S negativy **města** souvisí i **náboženská lhostejnost**, která vrcholí v románu *Puklý chrám*, kdy se chování městských obyvatel neblaze odráží ve vzhledu kostela. *I puklý chrám se však zdvíhá k nečasné vznešenosti z jejich nízkých staveb, jimiž jej obklopili, i puklá stavba chrámová nese v sobě slavný hlas výšin, jichž se vzdali tito dědicové z pozdního věku dvacátého.*⁶⁷

Děj románů se odehrává v určitém **časovém rozmezí**, tj. v různých denních i ročních dobách. Vypravěč občas udává přesné letopočty, zmiňuje se o různých svátcích (Vánoce apod.), denních dobách, dnech, měsících, rocích, poutích. Svůj význam má přírodní čas a rytmus sedlákovy práce, neboť v myšlení rolníků vedle času lineárního (od narození po smrt) má své místo i čas cyklický, určovaný např. orbou, žněmi nebo přípravami na zimu. Tato závislost sedláka na roční době je v románech často zmiňována.

Román *Pusztá* se odehrává ve velmi konkrétním, omezeném časoprostoru v letech 1929 až 1935. Aby vypravěč docílil zobrazení autentičnosti života ve stepi, vyskytují se v románu přesné datace spojené s konkrétními činy ve stepi. Časoprostoru v románu *Pusztá* se budu blíže věnovat v podkapitole *Obraz podkarpatské Rusi v románu Pusztá*.

Děj románu *Baba* se vyvíjí chronologicky v rozmezí deseti let od narození hlavní hrdinky až po zplození jejího potomka. Hlavní zvířecí hrdinka nás zavede na různá místa podle toho, jak se mění její majitelé.

V *Bábelovi* se děj odvíjí mezi dvěma svátky svaté Anny. Tyto dny jsou pro protagonisty děje, zamilovaný pár, velmi důležité, neboť jde o jediné dva dny v roce, kdy se mohou sejít. „Dobře si to tu pamatuj, sem za tebou přijdu o svaté Anně odpoledne. Naše muti má svátek. Je to 26. července.“ (...) *A potom zas já přijedu k vám na Anežčin svátek jako dnes.*⁶⁸ V tomto díle se vyskytují poměrně často nejrůznější letopočty. Vypravěč nás odkazuje nejen na rok 1252, ale i na

⁶⁷ Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 12

⁶⁸ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 113

letopočty v období před druhou světovou válkou. *Noc rakouského anšlusu dvanáctého března v roce 1938.*⁶⁹

V *Hlasu na poušti* se děj odehrává v rozmezí několika let před první světovou válkou a po ní v období krize, kdy je zrušen provoz v malodubské tkalcovně.

V *Cizinci* ani v *Puklém chrámu* se konkrétní letopočty neobjevují. Časové určení je zde omezeno na plynutí ročních dob.

V *Hubených létech* se děj odehrává mezi dvěma požáry. Při prvním přijde hlavní představitelka *Božena* v poblouznění o panenství, druhý charakterizuje jakousi pomyslnou hranici mezi minulostí a počátkem nového života.

Významnou roli v jednotlivých románech hraje **symbolizace ročních dob**. V *Babě* je s příchodem jara spojeno narození hlavní protagonistky – klisny *Baby*. Tímto časovým určením vypravěč zřejmě míří k přirozené souvislosti a sladění rytmu života hrdiny a přírody.

V *Puklém chrámu* je s popisem jarní přírody spojen milostný vztah dvou lidí i pohřeb jedné z postav.

Všeobecně se v románech na pozadí jarního a letního období odehrávají šťastnější chvíle života, zatímco lidské nebo zvířecí utrpení je spojeno s podzimní a zimní krajinou.

Nejen symbolizace ročních dob, ale i jednotlivých **částí dne** hraje důležitou roli. V ruralistické tvorbě je často popisována příroda osvětlená **ranními** paprsky slunce. Za významnou část dne je i považována **noc**. V románu *Hubená léta* je s nocí spojena záchrana hlavní hrdinky před spácháním sebevraždy, v jiné části knihy vypravěč líčí touhu protagonisty po milování a následné splnutí těl odehrávající se během jarní noci. *Venku hoří ohně v dubnové noci, teplý dech polí se zdvíhá z rozryté, oplodněné země; ta přijala zrno a napájí, kojí, zahřívá je ve*

⁶⁹ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 268

svém lůně. „Chci, chci tě,“ říká Boženě Josef. (...) A v té poslední dubnové noci Božena počala.⁷⁰

V románu *Bábel* jsou s podvečerem a nocí spojena milostná setkání dvou postav. Ve stejnojmenném románu jsou jednoho večera zapáleny ohně na počest „anšlusu“ a tu stejnou noc dojde k vyhoření statku protagonistů.

V románu *Cizinec* za teplé noci pozorují postavy milenců hvězdy na obloze, v jiné části knihy je s chladnou nocí spojen rozchod tohoto páru.

V románu *Puszta* je na pozadí chladné podzimní noci líčena strastiplná cesta bahnitou krajinou jednoho z kolonistů, který běží pro doktora. Krajina i denní doba v románech nabývají charakterotvorné funkce, neboť dokreslují psychické stavy hrdinů.

⁷⁰ Křelina, František. *Hubená léta*. Praha: Novina 1935, s. 174

4.1 ZTVÁRNĚNÍ KRAJINY

Ruralisté líčí práci na poli v závislosti na přírodě a ročním období (orba pole na jaře a na podzim; sušení otav aj.). Nevyhýbají se ani popisu typicky české vesnice nebo odlehlých usedlostí. Vyzvedávají krásu a nedotčenost krajiny, poukazují na nebezpečí strmých srázů. Barvitě popisují přírodní scenérie v proměnách ročních dob nebo částí dne (ranní mlhy nad krajem, západ slunce). V následující ukázce z románu *Cizinec* vypravěč výstižně charakterizuje pomocí metafory podzim plný barev typických pro toto období. *Z mezí a strání jako by vyrazily plameny, keře se začaly barvit. Listí vzplálo žlutě, oranžově, rudě, jako vzbuzené ohně v podzemí.*⁷¹

V *Babě* se setkáváme s častým popisem mlh (mlhy zrudly, jsou v plamenech, hučí, syčí, válí se, hoří aj.). Kraj zahalený mlhou většinou předznamenává zlomový okamžik v dějové linii. V první kapitole *Poznávání* je se sychravým počasím a s mlhou spojeno ohřebení klisny. V kapitole *Podobné osudy* obraz kalných světel automobilu, nevlídné mlhavé počasí a rychlý spád děje navozují pochmurnou atmosféru, která ve čtenáři vyvolává obavu o protagonistu. Hlavní hrdinka klisna se ocitá v ohrožení života poté, co prohraje nesmyslný závod v mlhách s automobilem. Vůz je zde označován jako obluda a příšera, která houká, svítí, bouří, hučí. Svou zběsilou jízdu končí i s jezdcem na dně rokle, ze které jen zázrakem vyvážnou živí.

Velmi často je popisováno chování postav souběžně s líčením přírody a počasí. Toto vyjádření na nás působí tak, jako by příroda prožívala momentální nálady hrdinů (koruny stromů zašuměly smutně). Stav zamilovanosti provázejí obrazy krajiny prosvícené sluncem, příchodem lehké jarní přeháňky, bzučení hmyzu aj. *Tenkrát ho ošetřovala, počítali spolu, soustředil se do vzpomínek a slyší bzučení čmeláků, hudbu cvrčků, neslyšné kmitání motýlích křídel, šelest osičího*

⁷¹ Knap, Josef. *Cizinec*. Praha: Československý spisovatel 1965, s. 102

*listí, dech cestičky rozpukané červencovým žářem; nikdy ještě neslyšel tolik zvuků a necítil tolik vůní, vždyť ona přijde v písni, oblačná do jeho opuštěnosti.*⁷²

Přírodní charakteristiky se u jednotlivých autorů liší. Křelínův vypravěč se zaměřuje na pohledy do kraje a divokou krajinu Podještědí. *Od českého Dubu na půlnoc se zvedá Ještěd do výše přes tisíc metrů, od něho zhruba k východu se táhne mohutný horský hřbet ukončený nad Hodkovicemi o hodně nižším Javorníkem; tento val Lužických hor odděluje Ještědsko od liberecké kotliny,...*⁷³

V podještědských románech (hlavně v *Bábelovi*) hraje určitou roli přírodní útvar, Čertova zeď, který slouží jako symbol **rozdělení území na německé a české**. V úvodu knihy *Bábel* se dočítáme o jeho vzniku. Aby ještě vypravěč umocnil magickou sílu Čertovy zdi, seznamuje nás s pověstí, která se mezi místními obyvateli vypráví. *Podle pověsti ji vystavěl čert mezi německými vesmi Zábrdím a Kotlem a českým Smržovem, Budíkovem, Všelibicemi – a také na východ slunce jsou pole česká, na západ německá. Tam nahoře se černá v lese kámen - to je to čertovké dílo. (...) Její čedič se vrství jako kámen stavby, tvoře hradbu mocnou i pekelnou,...*⁷⁴ V *Bábelovi* tvoří Čertova stěna jakousi pomyslnou zeď i mezi protagonisty, milenci Petrem a Irmgard, neboť si při jejím spatření uvědomují, že jsou každý jiné krve, proto nemohou svou lásku veřejně vyjádřit.

V *Pusztě* se vypravěč soustředí na popis rozsáhlých plání a neúrodných lánů v konfrontaci s úrodnými poličky a malebnými vesnicemi rodného kraje kolonistů. Podrobnějšímu popisu stepi se budu věnovat v podkapitole *Obraz Podkarpatské Rusi v románu Puszta*. Hlavní hrdina z románu *Cizinec* porovnává kraj kolem Jičína, kam odešel za výdělkem s oblastí, kde se narodil. Tato oblast se mu jeví jako kopcovatá. Několikrát zmiňuje nekvalitní půdu a zaostalý způsob práce na poli v hornatém kraji oproti plně mechanizované nížině.

Hlavní hrdinka románu *Baba* nás zavede na různá místa podle toho, jak se měnili její majitelé (sohorské stráně, Podkrkonoší, panský dvůr).

⁷² Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 122

⁷³ Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968, s. 30

⁷⁴ Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 141

4.2 OBRAZ PODKARPATSKÉ RUSI V ROMÁNU PUSZTA

Román *Pusztá* se odehrává v rovinaté krajině na rozhraní Podkarpatské Rusi a Maďarska v oblasti, kde byla v rámci pozemkové reformy zřízena přistěhovalecká kolonie. Kraj je sociálně i hospodářsky značně zaostalý (prašné silnice, neodvodněná pole, nedostatečná mechanizace), což způsobí, že se všechny plánované reformy budou realizovat jen velmi pozvolna.

Osudy přistěhovalců jsou líčeny především v období jara a podzimu. Kvůli neschopnosti půdy přijmout nadměrné množství vody se step stává vždy ve zmíněných ročních obdobích bažinou. Obyvatelé jsou tak po dobu několika týdnů nadobro odříznuti od civilizace, což má neblahý dopad na jejich psychiku. *V polích už stála voda, půda ji nepřijímala. Poznávali ji čím dál víc, byla to přec jen jiná země. Tupá, záludná země, která na sobě trpěla vody jako na paměť, kdy bývala bažinou. Držela vody lhostejně vstříc rezné obloze, čekajíc, až samy vymrznou.*⁷⁵

Během vyprávění je pusta několikrát přirovnána k ženě. Vypravěč zdůrazňuje, že příroda má v sobě podobně jako ženy cosi divokého a nevyzpytatelného. Jindy se setkáváme s přirovnáním ženy k pustě (viz *Jméno*). *Ale pusztá tu ležela mlčíc na ně, jako taková žena, od níž se nikdy nedoviš, co si o tobě myslí, udupaná od věků šedými rohatými stády, rozpraskaná letním žářem a šklebící se netečnými vodami bez odpadu z jara a pozdě na podzim.*⁷⁶

V díle jsou zmíněny konflikty mezi Čechy, Rusíny a Maďary. Vypravěč zdůrazňuje neschopnost zaostalých národností využít vymožeností moderní civilizace. Původní obyvatelé věří na kouzla (začarované pole), dodržují, z pohledu přistěhovalců, neobvyklé zvyky (přivázání řetězu ke stolu, zaručující dobrou úrodu). Typická je i náboženská různorodost. Střetává se zde hned několik odlišných náboženství, přičemž nejvíce rozšířená je zde řeckokatolická církev.

K pustě neodmyslitelně patří i Židé a Cikáni. Vypravěč zmiňuje kočovný život romských obyvatel a přirovnává jejich nespoutané bezstarostné chování

⁷⁵ Knap, Josef. *Pusztá*. Praha: Novina 1938, s. 76

⁷⁶ Knap, Josef. *Pusztá*. Praha: Novina 1938, s. 12

k nezkrotné panenské a divoké přírodě. Židé jsou v knize popisováni jako lichváři, kteří ovládají venkovský obchod. Obchodování s nimi se po čase projevuje v zadlužení většiny přistěhovalců. *Max Rosenbaum, obchodník z Haranglábu, půjčoval kolonistům, zejména v době neúrody, hotové peníze i na dluh potravin. V mnohých případech předlužení kolonistů bylo jeho zásluhou.*⁷⁷

Na základě konfliktů s tamějšími obyvateli a nemožnosti přijmout „tupou“ pustu si postavy kolonistů neustále uvědomují rozdíly mezi obydlým venkovem v Čechách a nehostinným (pro hrdiny stále neznámým) krajem. Z úst rolníků se dovídáme o obtížnostech hospodaření, vyplývajících z klimatických podmínek, neúrodnosti půdy a odlišné kvality zeminy, které ztěžují pěstování typických zemědělských produktů. „*V čem jsme se hrabali doma, to byl popel proti téhle olověné hlině.*“⁷⁸

Hrdinové se nechtějí přizpůsobit tamějšímu kraji, chtějí pěstovat řepu, sázet ovocné stromy, nicméně výslednou úrodu určuje vždy příroda. Zkušenější zemědělci, kteří žijí v okolí již delší dobu, jim radí, ať pěstují tabák, ale přistěhovalci jsou tvrdohlaví, chtějí hospodařit tak, jak byli zvyklí z domova. *Tabák, to znamená přijmout pusztu. I výnos. Ale on víc věří věcem, které se pěstovaly doma a zůstane u svého. Tabák dá výnos, proč ne. Ale měl už zemi připravenou pro řepu.*⁷⁹

V románu je stále zdůrazňováno, že pro život v nehostinné krajině se hodí pouze zdatný a odolný jedinec, v tomto případě zkušený sedlák, který si každodenní dřinou pomalu podrobuje neúrodnou oblast.

V závěru knihy vypravěč zmiňuje důležitost meliorací, neboť od té doby, co došlo k odvodnění polí, se kolonistům usnadnila práce v zemědělství.

⁷⁷ Knap, Josef. *Pusztu*. Praha: Novina 1938, s.14

⁷⁸ Knap, Josef. *Pusztu*. Praha: Novina 1938, s. 25

⁷⁹ Knap, Josef. *Pusztu*. Praha: Novina 1938, s. 47

5 DĚJ

Příběhy jednotlivých románů jsou různorodé, od hledání vlastní identity přes ochranu národního vlastnictví po poznávání neznámého kraje a srůstání s novým prostředím.

V románech protagonisté v různé míře vzpomínají na domov, dětství, mládí, příbuzné, majitele. *Často vzpomněla na Kodeše, na Pavlínu, ale i na panskou stáj, kde se mívala jako na posvícení.*⁸⁰

Hrdinové si kladou otázky, zda právě smrt svědčí o naplněnosti života (*Jakub Bábel v Babelovi*), zabývají se nejrůznějšími úvahami. Jindy se hrdina vydává na pouť, aby našel odpověď na své otázky (*Klaban v Hlasu na poušti, Tvrzník v Puklém chrámu*).

V románech se dočítáme o větších či menších hrdinských činech protagonistů nebo jejich předků. Vypravěč nás seznamuje s tvrdou prací na poli, s těžkým životem v bídě, s drobnými radostmi a velkými starostmi postav žijících na vesnici i s prospěchářstvím negativních hrdinů, jdoucích jen za svým blahobytem. Dále nás vypravěč informuje o neschopnosti jedince nebo společnosti začlenit se do života v neznámé oblasti, o předválečné situaci v pohraničí. Důležitou roli v ději hraje tradice.

V ruralistických románech má svůj význam **událostní potenciál**, který je založen na překročení určité hranice směřující k protikladu. Za kontrasty jsou považovány život a smrt, skutečnost a sen, prostředí venkova a města, s tím související čistota duše a intrikářství, vykořeněnost a srůstání s novým prostředím, chudoba a bohatství, domov a svět, soužití a nenávisť, aj.

Na výše zmíněných událostních potenciálech jsou do různé míry vystavěny jednotlivé romány, přičemž důležitou roli v literárním textu hraje tzv. **sémantická hranice**, neboť to, co může být v jednom románu považováno za nedůležité a bude jen okrajově zmíněné, je v jiném vystupňované a vytváří tak hlavní dějovou linii. Jako příklad slouží Křelinovy romány s podještědskou tematikou

⁸⁰ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 196

odehrávající se ve třicátých letech dvacátého století. Zatímco v *Hubených letech* a *Puklém chrámu* se vypravěč jen letmo zmiňuje o poměrech mezi dvěma národnostmi, v *Bábelu* tento vztah utváří hlavní dějovou linii.

Překračování sémantické hranice znamená pro protagonisty určité riziko spojené s úspěchem či neúspěchem a ztroskotáním. Právě toto napětí činí četbu poutavější. Např. v románu *Cizinec* tvoří hranice mezi známým a neznámým událostní potenciál děje, kdy se setkáváme s pocity vykořeněnosti hlavního hrdiny a neschopnosti sžít se s novou krajinou. Zatímco v *Cizinci* protagonista i na konci děje teskní po domově a touží se vrátit zpět, v románu *Pusztá* se tato hranice posunuje o trochu dál, neboť postavy i přes zoufalství a vzpomínky na rodiště v závěru děje začínají neznámou a nemilosrdnou krajinu považovat za domov.

V románech jde vždy o **děj s homogenním příběhem**, vázaným k hlavním protagonistům, přičemž **dějová skladba** může být dotvářena různými epizodami.

Pro romány je charakteristická **historická určitost**, neboli zasazení děje do určitého historického kontextu. Jedná se o **místní i časové zařazení děje**, neboť ruralistickým spisovatelům šlo o reálné ztvárnění soudobé vesnice. Obraz prostředí se zakládá jak na konkrétních reáliích (přesná datace), tak na obecných časových a místních údajích (podrobněji viz *Časoprostor*). Časový a dobový rámec kotví sice bezprostředně v konkrétních historických událostech, zaznamenává podstatné zvraty v dějinách (rakouský anšlus, Mnichovská dohoda, první světová válka), nerozvádí je však. Historická fakta zde mají pouze **funkci motivační**, neboť dějinné skutečnosti nepředstavují cíl vyprávění, ale pouze prostředek, jímž je děj románu uváděn do pohybu a protagonisty nutí k rozhodnutí, k zaujetí osobních postojů.

Hlavními **složkami příběhu** jsou vztahy mezi protagonisty, jejich činy, dějové zvraty a s nimi související motivace. Děj je zhuštěn do několika klíčových, silně dramatických situací, odpovídajících základním dějovým fázím (expoze, kolize, krize, peripetie, katastrofa). Ať už příběh končí dobře (*Baba*, *Puklý chrám*, *Hubená léta*, *Pusztá*) či špatně (*Hlas na poušti*, *Bábel*, *Cizinec*), je vždy jeho závěr emocionálně působivý. Katastrofa v případě románu *Baba* končí „happy endem“, ale vždy tomu tak nebylo. První verze z roku 1928 vyznívá poněkud naturalističtěji. Hlavní hrdinka se sice vrátí do rodné stáje, ale zbídačená porodí

hříbě a umírá. Původní příběh je i o to smutnější, že se postavě, v jejímž osudu vidíme paralelu s údělem hlavní hrdinky, nikdy nepodaří otěhotnět, a tak touha po dítěti zůstává nenaplněna.

Vlastnímu ději někdy předchází tzv. **prehistorie**, na jejímž pozadí se příběh vyvíjí. V Knapově *Pusztě* a *Cizinci* je touto prehistorií pobyt protagonistů na rodném statku, v *Bábelovi*, *Hubených létech*, vztahy Němců a Čechů v pohraničí, v *Puklém chrámu* rozkvět maloměsta v dřívějších dobách.

6 KOMPOZICE

Kompozicí se rozumí problematika výstavby textu. Z hlediska **horizontálního členění** se text dělí na začátek, střední a závěrečnou část, dále pak na titul (viz *Titul*), kapitoly a odstavce. Jednotlivé romány jsou členěny do různě dlouhých kapitol. V románech *Baba* a *Bábel* nesou kapitoly **názvy**, v ostatních prózách se jedná o **kapitoly anonymní**, které jsou pouze číslované, což přispívá k větší sevřenosti textu. Literární díla *Cizinec* a *Hlas na poušti* se skládají ze dvou částí, próza *Hubená léta* je rozdělena do částí tří, rozsáhlý román *Puklý chrám* se dělí do dvou dílů a do čtyř pojmenovaných částí. *Hlas na poušti* končí veršovaným **epilogem**⁸¹. V románech *Bábel* a *Hubená léta* je epilog nahrazován poslední kapitolou. V románu *Baba* je název poslední kapitoly napsán kurzívou. Pouze tento román je opatřen i **doslovem**.

Osmá kapitola románu *Puklý chrám* je věnovaná ruralistovi Josefu Knapovi, dvacátá druhá „Aničce“. Součástí díla je i tzv. dedikace věnovaná spisovatelce Karolině Světlé, která část svého života strávila stejně jako František Křelina v Podještědí, a o tomto kraji napsala nejeden román zabývající se venkovskou tematikou.

Úvodní **motto** v románu *Bábel* se vztahuje na celý děj a dokresluje tak smysl díla. V próze se vyskytují i další motta, která uvádějí celkem jedenáct kapitol. Od samotného textu se motta odlišují jiným typem písma, velikostí i délkou. Převážně jsou psaná v českém jazyce, pouze dvakrát jde o motta cizojazyčná (latina, německý jazyk). V románu se jedná o citace z dopisů, vzpomínek, písní, různých předválečných dokumentů nebo proslovů. Pod mottem je vždy napsáno, odkud pochází.

⁸¹ Epilog = řecky eilogos znamená doslov. Bývá to závěrečná promluva k divákům nebo k čtenářům, která shrnuje hlavní myšlenky díla, vysvětluje obsah nebo smysl hry či epického nebo lyrického díla. Někdy se v něm jen některá z postav loučí za autora s diváky, omlouvá nedostatky hry a představení a žádá přízeň obecnstva. Epilog s oblibou přidávali na konec svých her dramatici v antice, středověku i renesanci (Karpatský, Dušan. *Malý labyrint literatury*. Praha: Albatros 2001, s. 137)

Motto společně s názvem kapitoly napovídá vývoj děje. Název třinácté kapitoly *Hranice padají, supi se slétají* působí metaforicky, neboť po přečtení motto „*Říšský vedoucí SS Himmler přiletěl v sobotu 12.3. ráno v 5 hodin do Vídně, s ním SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich a generál pořádkové policie Daluge.*“ si všimneme symbolizace dravosti a nenasytosti německého národa.

Za dominující **kompoziční principy** v ruralistických románech lze označit variaci (obměnu), kontrast, gradaci (stupňování) a paralelu (propojenost osudů).

Variací tématu vztahů mezi Němci a Čechy v románu *Bábel* autor vyjádřil tragiku lidských osudů v pohraničí vyvíjecí se v závislosti na dobové politické situaci.

Ve stejnojmenném románu se s **gradací** a variací setkáme i na lexikální rovině, např. obměna a stupňování slova „Bruder“ (viz *Jméno*).

V některých ruralistických prózách je zřejmá **paralela** mezi osudy postav v rámci jednoho románu. Paralela slouží k dosažení významové mnohovrstevnosti textu, kdy vzájemné prolínání osudů hrdinů dokresluje smysl celého díla. Osudová propojenost mezi postavami je asi nejzřetelnější v próze *Baba*, méně v literárních dílech *Bábel*, *Cizinec* a *Puszta*. Za paralelní lze považovat analogický osud člověka a zvířete (hrbáček – Baba; Kodešovi - Baba), člověka a rostliny (Buchar – řepa), člověka a krajiny (Eržika – Puszta) i obdobné jednání lidí (kazatel Brůdr – Bruder Konrád).

Zaměříme se nyní na nejvýznamnější zvířecí a lidské paralely v románu *Baba*: *Baba* mění majitele. *Kodešovi* kupují v průběhu děje koně; Trápení viděné očima koně a lidí je obdobné; *Baba* i *Kodešova* manželka *Pavčina* se po nemoci uzdravují; V závěru příběhu *Pavčina* porodí dvojčata. *Babě* se narodí hříbě.

Za rozsahem menší paralelu lze považovat podobný osud epizodní postavy *hrbáčka* a hlavní hrdinky *Baby*. Oba hrdinové museli opustit rodné místo, oba strádali, oba se ocitli na pokraji života a smrti. *A Baba, dosud zamyšlená a*

zahleděná do svého nitra, vzdychla. „Naše konce jsou asi podobné koncům lidí.“ Přitom měla na mysli hrbáčka z panského dvora.⁸²

Jediným rozdílem je, že zatímco *hrbáček* jednoho dne zemře pod jabloní, *Baba* se smrti vyhne.

V románech je patrný i **kontrast**, související se vztahem teze – antiteze.

Při porovnání charakteristiky postav *Baby* a *hrbáčka (Baba)* dospějeme k zajímavé úvaze, zda by v případě této dvojice mohlo jít o tzv. **romantický protiklad**. Krása a dokonalost koně je kladena do protikladu k ošklivosti postavy hrbatého, ošklivého, malého a neupraveného muže. Zatímco jsme podrobně seznámeni se vznešeným původem klisny, hrbáčkoví rodiče nám zůstávají utajeni, pouze o jeho matce se mluví jako o nevěstce. Vypravěč opěvuje ladnou chůzi kobyly plnou lehkosti a elegance, u *hrbáčka* několikrát zdůrazňuje, že napadá na levou nohu. *Baba* se pyšní statnou šijí a dokonalou stavbou těla, hrbáček je tělesně postižený. Vypravěč o *Babě* mluví jako o nejkrásnějším koni, který kdy ve stáji stál. Z hlediska vztahu kůň – hrbáček zároveň vypravěč zdůrazňuje, že i mezi tak protikladnými bytostmi je možné „přátelství“.

V románu *Bábel* je zřejmý kontrast mezi láskou dvou lidí a nenávisťou zlobou doby.

Za kontrastní lze považovat jednání postavy *Buchara (Cizinec)* před úrazem a po úrazu (v první a druhé části knihy). Před zraněním je pln síly a optimismu. V druhé části je zřejmý **kompoziční zlom**, neboť po úrazu vypravěč popisuje *Buchara* jako pomalého, pesimistického, usedlého, nemocného. Jeho chování je též vyjádřeno prostřednictvím líčení *Bucharova* vztahu ke dvěma dívkám, které oplývají protikladnými vlastnostmi. Dívka *Zdenka*, která stojí po *Bucharovu* boku v první části, je velmi energická, veselá, optimistická, nebojácná, divoká, pohotová. Oproti tomu druhá dívka *Jitka*, *Zdenky* sestřenice, odpovídá svými vlastnostmi *Bucharově* proměně: je usedlá, tichá, bojácná, obětavá, melancholická, rozvážná.

⁸² Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 193

Chronologická kompozice je typická pro romány *Baba*, *Hubená léta*, *Hlas na poušti*, *Puklý chrám*, neboť děj se v těchto prózách odehrává v přirozené posloupnosti v různě dlouhých časových úsecích.

Romány *Bábel* a *Cizinec* lze považovat za prózy s **chronologicko-retrospektivní kompozicí**. I přesto, že se převážně jedná o chronologickou kompozici, objevují se retrospektivy, pomocí nichž se pozvolna seznamujeme s osudy postav za Rakouska – Uherska a za vzniku republiky (*Bábel*) i se vzpomínkami na doby dětství a mládí (*Cizinec*).

V románu *Pusztá* se jedná o tzv. **rámcovou kompozici**. Za rámcový prvek je považováno sepisování kroniky. Nad celým příběhem se zamýšlí postava učitele, jejímž úkolem je zaznamenávat v kronice vznik a rozkvět vesnice. *Chtěli na něm, aby ten celý příběh osady v pusztě zapsal pro jejich děti a vnuky a další vnuky a kam až to dojde, neboť to a ono z jejich začátků stálo za podržení v paměti, a on si k tomu tedy sedl. Sedl jednoho večera a začal si dělat poznámky.*⁸³

⁸³Knap, Josef. *Cizinec*. Praha: Československý spisovatel 1965, s. 10

6.1 TITULY

Titul hraje při výběru knihy velmi důležitou roli, neboť nám leckdy naznačuje téma děje. Dále může zřetelně přispívat k pochopení hlavní ideje díla. Podle toho, čeho se titul týká, rozlišujeme tituly protagonistické, mystifikační, metaforické, temporální a lokalizační.

Na následujících řádcích se pokusím rozebrat názvy jednotlivých ruralistických knih.

Tituly knih *Baba* a *Cizinec* se vztahují k ústředním postavám díla a napovídají, že tematickým jádrem obou příběhů bude biografické ztvárnění jejich osudů. Označujeme je jako **tituly protagonistické**. Prokúpkův román *Baba* nese jméno zvířecí hrdinky. Tento román je opatřen i podtitulem (*román ze života koní*), který jasně napovídá, o čem příběh bude. Pod titulem knihy *Cizinec* od Josefa Knapa se skrývá muž jménem Buchar, který se všude cítí jako cizinec, neboť i přes všechny jeho snahy není schopen se přizpůsobit cizímu prostředí.

Titul v Křelinově románu *Bábel* si můžeme vyložit dvojím způsobem. Za **protagonistický** ho považujeme v případě, že název knihy vztáhneme na rod Babelů, kterých se děj týká. Avšak po přečtení díla a zamyšlením se nad úvodním mottem si klademe otázku, zda nejde o titul **metaforický**, neboť v Bibli slovo Babel označující město Babylon znamená **zmatek**, zásah způsobený Hospodinem za účelem zmatení jazyků. Ve skutečnosti význam slova Babel v babylonském jazyce Bab-ilí označuje „bránu boží“. Autor by se mohl záměrně inspirovat v Bibli, aby zdůraznil situaci v pohraničí, kde byl zcela běžný střet dvou jazyků i prolínání slovní zásoby. V této druhé úvaze mě utvrzuje právě motto v úvodu knihy.

*A proto nazváno jest jméno jeho Bábel,
že tam zmaten jest jazyk vší země.*

GENESIS 11, 9

V románu *Puszta* se jedná o **titul lokalizační**, neboť se vztahuje k oblasti (pustě) na Podkarpatské Rusi nedaleko maďarských hranic, ve které se děj odehrává. Dnes je jako „puszta“ označována maďarská step.

Hlas na poušti lze označit jako **titul mystifikační**, neboť nás jeho název úmyslně klame. Při přečtení samotného názvu máme dojem, že se děj bude odehrávat kdesi daleko na poušti. Pravý význam názvu knihy se nám objasní až po jejím přečtení, kdy zjistíme, že se děj neodehrává v pustých krajinách písečných dun, nýbrž v okolí Turnova. Po podrobnějším prostudování dojdeme k závěru, že se by se mohlo jednat o **titul metaforický**, neboť „hlas na poušti“ může symbolizovat nezáměr lidí vyslechnout protagonistu a porozumět mu. Hlavní hrdina si tak i v davu připadá sám. *Volal na celé náměstí. V koutě stál i syn jeho, o kterém nevěděl, houfově stáli napravo i nalevo a přece volání jeho zaniklo – jako hlas na poušti.*⁸⁴

Hubená léta jsou též **titulem metaforickým**, neboť slovo „hubený“ zde symbolizuje, že se bude román odehrávat v období bídy, v tomto případě v době hospodářské krize, kdy se většina lidí ocitá bez práce. *Co bude dál? Jak budou živi? Nebo budou věčně postávat s rukama v kapsách? Skončí jednou tato hubená léta?*⁸⁵

Titul *Puklý chrám* řadíme mezi **objektové tituly**, neboť se jedná o konkrétní budovu. Polorozbořený kostel mimo jiné symbolizuje důsledek chování zkorumpované městské společnosti, proto lze **titul** charakterizovat i jako **metaforický**. Na jeho havarijním stavu je znázorněno zkažené chování městských obyvatel spojené s korupcí. *Tato puklina ji zasáhla také v levém okně, to se dívá k chlumům na východní straně, i připadá, že čas šel přes oko a oslepil tuto nahrbenou trosku, chtě snad její ránu přikrýti milosrdnou slepotou. Ach, měli aspoň opustiti původní městiště a nechati chrám na pospas samotě a větrům!*⁸⁶

⁸⁴ Křelina, František. *Hlas na poušti*. Praha: Novina 1939, s. 155

⁸⁵ Křelina, František. *Hubená léta*. Praha: Novina, 1935, s. 232

⁸⁶ Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 11

7 NARATIVNÍ PROMLUVY

Narativním textem rozumíme kombinaci **promluvy vypravěče** a **promluvy postav**. Střídání perspektivy postav a perspektivy vypravěče spoluvytváří fikční svět příběhu a prohlubuje obraz charakteru jednotlivých postav, neboť se nám hrdinové odhalují v různých životních situacích nejen z vnějšku, ale zároveň je nám umožněno nahlédnout do jejich nitra.

Použití různých jazykových výrazů v promluvách postav má v textu funkci charakterizační, protože dokresluje charakter i původ postav. Protiklad jazykových rovin promluvy vypravěče a promluvy postav je chápán jako velmi výrazný rozlišující znak. Zatímco promluva vypravěče nebo nedialogické úseky (vnitřní monolog) jsou realizovány v neutrální a někdy až knižní spisovné češtině, pro řeč postav (především se jedná o dialog) je typická hovorová forma spisovné češtiny, nespisovná čeština s prvky dialektu, cizí slova (převážně německé výrazy) i mluva různých sociálních skupin (měšťan, sedlák). V románech Františka Křeliny se v řeči postav objevují i knižní výrazy.

K vyjádření postoje mluvčího autoři využili různých výrazových prvků (kvalifikační adjektiva, zdobněliny podstatných i přídavných jmen).

Převážně v románu *Baba* se v promluvě vypravěče vyskytují lyrické prvky formou četných přirovnání (*umoklá vypadá, jako by se na ní perlily krůpěje rosy*), hyperboly (*hřmot motoru ji ohlušil*), deminutiv (*slzička; klisnička; keříček*), personifikace (*sníh strávil kapky krve*), metafor (*brčálové seno*) i emociálně zabarvených slov (*seno odporně páchlo*).

Vypravěčská perspektiva hraje v románech důležitou roli. Jde o úhel pohledu, ze kterého vypravěč nahlíží na děj.

V ruralistických románech se poměrně často vyskytuje tzv. **nadosobní vypravěč**. Tento fiktivní vypravěč stojí převážně mimo děj, nehodnotí jednání postav, nestylizuje se do žádné z nich, nepřipouští pohled do jejich nitra, nenapovídá čtenáři další děj, je nestranným pozorovatelem a zprostředkovatelem

odvíjeného příběhu. Tento typ vypravěče nás seznamuje s fikčním světem příběhu (s krajinou, interiérem, vzhledem postav a jejich činy).

V ukázce z románu *Hubená léta* nám vypravěč přibližuje situaci na Českodubsku v období hospodářské krize. Všimněme si, že typickou promluvovou formou nadosobního vypravěče je **er-forma**, jejímž prostřednictvím nás vypravěč seznamuje s časoprostorem i postavami a vyjadřuje jistou distanci od představeného dění:

*V malodubské tkalcovně Schitzově připravili tkalcům i ostatnímu dělnictvu smutnou vánoční nadílku. V sobotu 6. prosince l.P. 1931 vložili každému zvlášť do výplatní obálky také výpověď. Odcházeli od okénka pokladny a čtli ten neblahý lístek, čtli jednou a čtli po druhé, jako by byli nerozuměli.*⁸⁷

Nadosobní vypravěč se v „čisté“ formě vyskytuje jen zřídka. Ve vybraných ruralistických románech bývá většinou kombinován s jinými typy vypravěče. V románech *Baba* a *Hubená léta* autoři využili kombinace nadosobního vypravěče s **vypravěčem autorským**, v ostatních románech jde o kombinaci nadosobního vypravěče s **reflektorem** (*Cizinec*, *Bábel*, *Hlas na poušti*, *Puklý chrám*, *Puszta*).

V románech *Baba* a *Hubená léta* **autorský vypravěč** ví, co se bude dít. Jeho vyprávění neustále kolísá mezi lyrikou a epikou, klidem a patosem, dynamikou a statikou. Tento vypravěč zaujímá angažovaný postoj k ději a soucítí s hrdinou. V románu *Baba* poměrně často promlouvá k postavám. Promluva bývá uskutečňována pomocí vět oznamovacích nebo zvolacích: *Ale pozor! Pozor, kobylky!*⁸⁸ Vypravěč vždy jemně naznačí své stanovisko nebo varuje hrdiny před nebezpečím. Na rozdíl od postav má tento typ vypravěče neomezené informace: čtenáři prozrazuje situace, které se netýkají hlavní postavy a hrdina tak o nich ani neví. V následující ukázce vypravěč oslovuje hlavní hrdinku a vyjadřuje svůj soucit nad ní. Zároveň se zmiňuje o žalu původního majitele, který vychází z neuváženého prodeje této zvířecí protagonistky. *Nešťastná Babo, ty ležíš na dně nehluboké propasti jen položivá, srdce ti ještě bije, a tvůj přítel stojí ve dveřích*

⁸⁷ Křelina, František. *Hlas na poušti*. Praha: Novina 1939, s. 9

⁸⁸ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 104

*stáje, z nichž ses přečasto dívala na svět. Stojí s hlavou sklopenou, oči upírá ke kamenným dlaždicím záhrobně a stýská si. Stýská si a vyčítá, že tě prodal.*⁸⁹

V románech Františka Křeliny a Josefa Knapa se **reflektor** v různé míře podílí na formování vnitřního života postav. Přispívá tím spolu se sebevyjádřením ve vnitřním monologu k podrobnějšímu rozboru duševního života postavy. Tato funkční spojitost promluvy vypravěče s vnitřním monologem je vyjádřena i v textové výstavbě. Pomocí polopřímé řeči plynule přechází řeč vypravěče ve vnitřní monolog postavy. Tohoto plynulého přechodu si můžeme povšimnout v například v ukázce z románu *Cizinec*, kdy se protagonista odhodlává spáchat sebevraždu. *Když si představil, jak mu bude vstoupit do Krusova dvora, obrátil se znovu k městu a nejkratší cestou zamířil do puškařského obchodu. Nato se loudal znovu po silnici. Ale musíš to udělat hned, chceš-li to udělat, pospíchal na sebe. Nemůžeš podniknout nic lepšího.*⁹⁰

Vyprávěcí postupy a promluвовé formy (viz níže) hrají z hlediska výstavby textů významnou roli. Z **vyprávěcích postupů** je ve vybrané próze nejtýpčtější **vnitřní monolog**. S vnitřním monologem se nejčastěji setkáváme v románech Františka Křeliny, tento vyprávěcí postup je však hojně zastoupen i v románech Josefa Knapa. Prostřednictvím vnitřního monologu nám autoři umožňují nahlédnout do nitra hrdinů. Postava velmi často ve vnitřním monologu rozmlouvá sama se sebou, hodnotí daný stav nebo hledá východisko z nějaké dějově významné situace.

V textech zaznamenáme i prvky vyprávěcích postupů **showing** a **telling**. Zatímco telling dopodrobna a obsáhle líčí děj, showing se zaměřuje na nejdůležitější informace, které se snaží ve stručnosti a s největší přesností popsat. Tyto dva narativní postupy se v prózách prolínají. **Scénické vyprávění** je zřetelné v napínavých pasážích v románu *Baba*, kdy je důležité kvůli rychlému spádu děje zhuštění informací do velmi krátkých a heslovitých vět. **Showing** tak může leckdy připomínat filmový scénář. *Hukot zesiluje, mohutní, blíží se. Mlhou pronikla žlutá*

⁸⁹ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 137

⁹⁰ Knap, Josef. *Cizinec*. Praha: Československý spisovatel 1965, s. 67

záře, ostrí dva kužely. Ozvalo se krátké, výstražné zahouknutí. Druhé, třetí! Baba se leká, vzpíná se a dává se v divoký cval. Záře i houkání jim v patách sílí. (...)Babě krev prudce koluje žilami, šlachy se jí napínají. Tepny na hlavě a krku pulzují prudce.⁹¹

Vypravěč umocňuje napětí i použitím výstižných dějových sloves (*oči mu hoří; konírna ztichla*) a netradičních spojení (*trychtýře sípavého dechu; sníh strávil kapky krve*).

Z promluvových forem je pro ruralistické romány příznačná *er-forma*, přímá řeč, polopřímá řeč, nepřímá řeč, dialog i monolog. *Ich-forma* se v promluvě vypravěče nevyskytuje, neboť ani v jednom z románů není žádná z osob fikčního světa vypravěčem příběhu.

V řeči jednajících postav je velmi častá dialogová forma, která výrazně přispívá k dynamičnosti textu. Vzájemná promluva mezi postavami významně posunuje příběh. Pomocí **dialogu** jsou v románech vyjádřeny především měnící se postoje jednotlivých postav, které motivují jejich chování.

Zdrojem **přímé řeči** je zpravidla mluvená čeština v jejích hovorových i dialektických formách. V promluvách postav se vyskytuje velké množství **deiktických prostředků**, pomocí nichž postavy samy odkazují k určitému prostoru a času. Hojně zastoupeny jsou i expresivní výrazy, zvolací, tázací i rozkazovací věty. V následující ukázce z románu *Puklý chrám* od Františka Křeliny si všimněme výše zmíněných promluvových forem. „*Co s višněmi? Kdo koupí tolik kyselejch pecek?*“ „*Semerád je koupí. Vyváží je do Londýna. A višně rodí už třetí rok.*“ *Václav s rozhovořil o podmínkách, na které by přistoupil Semerád. (...) Hospodáři se zřejmě zalíbila synkova myšlenka. Vstal v celé své výšce. „Pustíme se do toho, hochu! až to vyhraju nad Habenichtem!*“⁹²

Povšimněme si, že se vypravěč omezil pouze na shrnující zprávy, které spojují ústřední dramatické momenty. Toto vypravěčovo shrnující konstatování je pro dialog typické. Bývá vyjádřeno v **er-formě**.

⁹¹ Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998, s. 134

⁹² Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937, s. 376

8 CHARAKTERISTICKÉ RYSY RURALISTICKÉ TVORBY JOSEFA KNAPA, FRANTIŠKA KŘELINY A VÁCLAVA PROKŮPKA

V této kapitole se zaměříme na shodné a rozdílné prvky ruralistické tvorby jednotlivých autorů. Z porovnání románů Josefa Knapa, Františka Křeliny a Václava Prokůpka je patrné, že vedle společných rysů mají i znaky odlišné.

Základním spojujícím faktorem próz ruralistických spisovatelů je zobrazení venkovské krajiny ve vztahu k životu a práci sedláka. V románech je barvitě vyličen rituál venkovského života a práce, orbou počínaje a sklizní konče.

V dílech Josefa Knapa a Františka Křeliny je navíc toto téma obohaceno o kritický pohled na městské prostředí v konfrontaci s venkovem. Oba autoři zdůrazňují, že mezi oběma světy panuje nesoulad. U Františka Křeliny se navíc negativní městské prostředí odráží v charakterových vlastnostech jednotlivých obyvatel. *Černobílé* vidění města versus vesnice se však autor částečně snažil oslabit zakomponováním pozitivního hrdiny z řad městských obyvatel a také záporné postavy venkovské. Jediný, kdo se ve svém románu nezabýval problematikou kontrastu města a venkova, byl Václav Prokůpek.

Ve spojitosti s ruralistickou tvorbou je též zajímavé se zamyslet nad otázkou, do jaké míry ovlivnil tvorbu autorů konkrétní region. Všechny analyzované romány se odehrávají v oblasti Českého ráje, Podkrkonoší nebo Podještědí, kde se autoři narodili nebo podstatnou část svého života žili. Výjimku tvoří pouze časoprostor románu *Pusztá*, pro který zvolil Josef Knap do jisté míry exotickou oblast Podkarpatské Rusi v období třicátých let. V důsledku osobní zkušenosti a znalosti kraje dokázali tito spisovatelé velmi sugestivním způsobem přiblížit život na vesnici. Dobrá znalost krajů, do kterých spisovatelé zasadili své romány, se projevuje především v užití toponym a dále přesnou charakteristickou oblastí i mentality postav. Nejméně toponym je užito v románu *Baba*, což ovšem na kvalitě díla nijak neubírá, neboť i přes řídké zeměpisné názvy je v románu výborně vyjádřena mentalita obyvatel typická pro dané kraje. Do děl Josefa

Knapa a Františka Křeliny jsou vtisknuty problémy a realie nedávné minulosti – období hospodářské krize (*Hubená léta*), předválečné poměry v pohraničí (*Bábel*) a osidlování Podkarpatské Rusi (*Pusztá*). Autorům však nešlo o přímé popsání událostí, jedná se spíše o nastínění dobové situace, na jejímž základě se rozehrávají osudy jednotlivých postav.

Autoři uchopili zcela rozdílně téma postavy. František Křelina se ve své tvorbě věnoval převážně problematice mezilidských vztahů a snažil se podat co nejobjektivnější obraz fiktivního světa. Jeho romány se tak zdají být přesyceny množstvím postav od hlavních hrdinů až po postavy z hlediska vývoje děje zcela zbytečné. Zvířecí hrdinka vystupuje pouze v románu *Baba*, kolektivní hrdina je přítomen jen v románu *Pusztá*.

Za společný znak ruralistické tvorby považují, že autoři své hrdiny nevykreslují s detailní pečlivostí, ale zaměřují se na zásadní vlastnosti, které jsou nejvíce ovlivněny životem na venkově, ve městě, v pohraničí i v neznámém kraji. O detailním vykreslení hlavní postavy by se dalo mluvit pouze v románu *Baba*, kde byl několikrát zmíněn rodokmen zvířecí hrdinky a přesně popsán její vzhled. Více prostoru je věnováno ztvárnění vzájemných vztahů mezi postavami a také soužití hrdiny s prostředím. Všichni spisovatelé se zabývají zobrazením vnitřního světa jednotlivých hrdinů, který je konfrontován s vnější skutečností. Avšak hloubka ponoru do psychiky hlavních postav se u jednotlivých autorů liší.

Odlišné i společné prvky nacházíme též ve způsobu vyprávění jednotlivých děl. V románech *Hubená léta*, *Bábel*, *Pusztá*, *Cizinec* je dialog považován za základní promluvovou formu. V *Babě* se též objevují dialogické promluvy, ale vzhledem k tomu, že hlavním hrdinou je zvíře, převážnou část příběhu převypráví vypravěč. Pro knihy *Puklý chrám* a *Hlas na poušti* je typický vnitřní monolog postav.

Jazyk jednotlivých autorů je velmi osobitý. Liší se převážně ve volbě jazykových prostředků i obrazných vyjádření. Zatímco jazyk Josefa Knapa je velmi střídmý, u Václava Prokúpa nás na první pohled zaujme značný výskyt deminutiv, metafor, metonymie, přirovnání a personifikace. Do dialogů postav se promítají prvky dialektu, obecná čeština, slova zastaralá i prvky knižní formy spisovné češtiny. Román *Bábel* je obohacen o cizí výrazy, které zřejmě mají

sloužit větší autenticitě příběhu. To se však nedá říci o románu *Pusztá*. Přesto, že se jedná o román odehrávající se na Podkarpatské Rusi a postavy příběhu jsou různé národnosti, cizojazyčné výrazy v promluvě postav i vypravěče téměř chybí. Autor zde omezil užití cizích slov pouze na příjmení jednotlivých obyvatel a na názvy měst a vesnic (Užhorod aj.). Z hlediska syntaktické skladby se František Křelina odliší od zbylých dvou autorů využitím dlouhých souvětí. Jako jeden z možných společných charakterizačních znaků tvorby ruralistických autorů lze považovat i skutečnost, že spisovatelé mnohdy svá již vydaná díla několikrát přepracovávali. S tímto přepisováním jednotlivých próz souvisí zároveň i proces „vyzrávání“, neboť další úpravy vedly k podstatnému zkvalitnění textu.

Nelze říci, že by se některý z námi sledovaných autorů zhostil tématu lépe než ostatní. Václav Prokůpek v románu *Baba* nejen výborně zpracoval příběh života koně, ale zároveň dokázal vytvořit prozaické dílo, které upoutá lyrismem, bohatými básnickými prostředky i sugestivně vylíčeným venkovem. František Křelina podtrhl rozdíly mezi městem a vesnickým prostředím a zaměřil se na vztahy mezi lidmi, na mravní vývoj jedince a podřízení člověka vyšším principům. Josef Knap v románech *Pusztá* i *Cizinec* zdůraznil, že sedlákův život je závislý na přírodních podmínkách. Celkově v povědomí čtenáře zůstává obraz skutečného venkovského života, který je plný radosti ale i dřiny a utrpení.

ZÁVĚR

Mým cílem bylo vystihnout základní rysy ruralistických próz se zaměřením na téma venkova, přírody a selství ve vybraných románech František Křeliny, Josefa Knapa a Václava Prokúška. I přesto, že se ve vybraných románech vyskytují ve větší či menší míře stejná témata, každý z autorů se tématu venkova, přírody a selství chopil po svém. Rozdíly jsou patrné nejen ve volbě hlavních postav, ale i v časoprostoru. Václav Prokúšek podrobně zpracoval osud vesnického zvířete – koně, Josef Knap se podrobněji zaměřil na téma vykořeněnosti a srůstání s novým prostředím a František Křelina se ve své tvorbě věnoval převážně mezilidským vztahům ovlivňovaným prostředím. Osobitý styl jednotlivých autorů se projevuje i ve výběru jazykových prostředků.

Při zpracování diplomové práce jsem se neustále setkávala s negativním dopadem totalitního režimu na ruralistickou tvorbu. Vlivem doby byl ruralismus jako literární směr po desítky let umlčován, což způsobilo, že prózy Josefa Knapa, Františka Křeliny a Václava Prokúška téměř vymizely nejen z pultů knihkupectví a antikvariátů, ale i z regálů knihoven.

I když „špatné časy“ už minuly, na tvorbu ruralistických spisovatelů se stále zapomíná. Například obstarání některých titulů určených k analýze bylo pro mě obtížné, stejně jako možnost práce se sekundární literaturou, která téměř neexistuje. Ruralistické prózy se přízni vydavatelů příliš netěší a ani ve školních osnovách není tvorbě ruralistických autorů věnována výraznější pozornost. Přesto se domnívám, že tato literatura zaujímá významné místo v naší literární historii, neboť i tito spisovatelé poznamenali českou literaturu a zanechali po sobě odkaz v podobě desítek knih, které jako jedny z mála zaznamenávají situaci na venkově v období třicátých let.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

- Dějiny Německa. Praha: LNL 2004, s. 276
- Doležel, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. 1. vyd. Praha: Český spisovatel 1993
- Hodrová, Daniela. a kol. ... *na okraji chaosu* 1. vyd. Praha: Torst 2001
- Karpatský, Dušan. *Malý labyrint literatury*. Praha: Albatros 2001, s. 137
- Knap, Josef. *Cizinec*. Praha: Československý spisovatel 1965
- Knap, Josef. *Literatura české půdy*. Praha: Novina 1939
- Knap, Josef. *Puszta*. Praha: Novina 1938
- Křelina, František. *Bábel*. Praha: Československý spisovatel 1968
- Křelina, František. *Hlas na poušti*. Praha: Novina 1939
- Křelina, František. *Hubená léta*. Praha: Novina 1935
- Křelina, František. *Puklý chrám*. Praha: Novina 1937
- Kunc, Jaroslav. *Slovník soudobých českých spisovatelů*. Praha: Orbis 1945
- Med, Jaroslav. *Návrat k tradicím: Křesťansky orientovaná próza šedesátých let*. Host. Brno, 2001, roč. 17, č.5, s. 38 - 41
- Nováková, Luisa. *Václav Prokůpek a jeho Baba*. Baba. Třebíč: Akcent 1997, s. 308 - 310
- Peterka, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: PF UK 2001
- Prokůpek, Václav. *Baba*. Třebíč: Akcent 1998
- Rotrekl, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. Brno: Blok 1993
- Ruralismus, jeho kořeny a dědictví*. Turnov: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - Státní oblastní archiv Semily 2005
- Sever a východ*, Turnov, 1925, č. I/1, s. 2
- Sever a východ*, Turnov, 1925, č. VI, s. 10
- Šalda, František Xaver. *Hlas na poušti*. Šaldův Zápisník. 7. 1934/1935. Praha: Český spisovatel 1994, s. 211 – 217
- Šalda, František Xaver. *Cizinec*. Šaldův Zápisník. 7. 1934/1935. Praha: Český spisovatel 1994, s. 207 - 211

- Šalda, František Xaver. *Hubená léta*. Šaldův Zapisník. 8. 1935/1936. Praha:
Český spisovatel 1994, s. 187 - 191
- Šimůnek, Jaroslav. *Ruralisté z Českého ráje*. Sobotka: Městská knihovna Fráni
Šrámka 1993
- Trávníček, Mojmir. *O Františkovi Křelinovi*. 1.vyd. Havlíčkův Brod: Hejkal 2003
- Všetička, František. *Románové umění Františka Křeliny*. Proglas. Brno, 1991,
roč. 2, č.3/4, s. 134-138